

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Židovství a češství v díle Viktora Fischla
(Jewish and Czech influence in the work of Viktor Fischl)
diplomová práce

Autor: Jan Kodet
Studijní program: Učitelství pro SŠ a 2. stupeň ZŠ
Studijní obor: ČJ - ZSV (2002 - 2007)
Vedoucí práce: Doc. PhDr. Pavel Janoušek, CSc.

Praha

2007

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Praze dne 12. dubna 2007

Anotace

Kaňka, J.: *Zároveň a zároveň – život a dílo Viktora Fischla*. Praha, Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 2017, 112 stran.

Diplomová práce *Zároveň a zároveň – život a dílo Viktora Fischla* pojednává o životě a díle ušlechtilého a výjimečného pedagogického pracovníka a učitele Viktora Fischla. V práci se zaměřuje na jeho životní a profesní dráhu z období první republiky až po jeho odchod z pedagogického povolání v roce 1945. V práci se zaměřuje na jeho životní a profesní dráhu z období první republiky až po jeho odchod z pedagogického povolání v roce 1945.

Pro životní a profesní dráhu Viktora Fischla věnuje autor pozornost biografii je v práci zpracován v rámci biografie Viktora Fischla představena Fischlova práce. Práce se zaměřuje na jeho životní a profesní dráhu z období první republiky až po jeho odchod z pedagogického povolání v roce 1945.

V práci *Zároveň a zároveň – život a dílo Viktora Fischla* věnuje autor pozornost biografii je v práci zpracován v rámci biografie Viktora Fischla představena Fischlova práce. Práce se zaměřuje na jeho životní a profesní dráhu z období první republiky až po jeho odchod z pedagogického povolání v roce 1945.

Poděkování

Děkuji vedoucímu diplomové práce Doc. PhDr. Pavlu Janouškovi, CSc. za cenné rady, připomínky a čas, který mi věnoval.

Anotace

Kodet, J.: *Židovství a češství v díle Viktora Fischla*. Praha, Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy 2007, 73 stran.

Diplomová práce *Židovství a češství v díle Viktora Fischla* pohlíží na vybraná díla tohoto spisovatele s akcentem na problematiku židovství a češství. Věnuje se tvorbě člověka, jenž musel dvakrát emigrovat z rodné země, a zamýšlí se nad tím, jak jako syn židovských rodičů ve svém díle vlastní židovství reflektoval.

Po úvodní části *Dva domovy Viktora Fischla* věnované autorově biografii je v tematickém oddílu *Básník Viktor Fischl* představena Fischlova poezie. Práce nahlíží na rozdíly mezi sbírkami, které básník napsal před válkou v Čechách a za války v emigraci.

V části *Prozaik Viktor Fischl* je zachyceno autorovo hledání Boha tváří v tvář holocaustu. V povídkách zasazených do koloritu svatého města odhaluje, jak se autor dotýká židovské mentality, židovských zvyků a obyčejů a neopomíjí ani soudobou otázku napětí mezi Židy a Palestinci. O Fischlově češství pak vypovídá motiv krásy rodinných vztahů, Praha a archetyp české vesnice.

Klíčová slova: židovství, češství, Bůh, holocaust, Jeruzalém, Praha

OBSAH

OBSAH.....	5
ÚVOD.....	6
1. Dva domovy Viktora Fischla.....	9
2. Básnik Viktor Fischl.....	15
2.1. Subjektivní hledání.....	16
2.2. Ohlas války.....	20
2.3. Ovoce stáří.....	26
3. Prozaik Viktor Fischl.....	30
3.1. Dialog s Bohem a svědectví o holocaustu.....	31
3.2. Láska k Jeruzalému.....	44
3.3. Židovská tvář pražské Páté čtvrti.....	54
3.4. Dětství a krása rodinných vztahů.....	56
3.5. K Fischlově próze pro děti.....	61
ZÁVĚR.....	66
LITERATURA.....	71

ÚVOD

V diplomové práci Židovství a češství v díle Viktora Fischla se věnuji tvorbě člověka, jehož život se odehrával na dvou kolejích. Píší o muži, který měl dvě vlasti a dvě jména, což ale ještě neznamená, že by v něm ustavičně soupeřily dvě rozpolcené osobnosti. Viktor Fischl a Avigdor Dagan, Izrael i Československo, Jeruzalém a Praha u něj tvořily nejen životní, ale i literární jednotu.

Fischl si byl moc dobře vědom svých hlubokých židovských kořenů sahajících k Bibli, k dějinám a osudům židovského národa, odtud čerpal inspiraci. Nepocíťoval nějakou zvláštní hrdost, že Židé jsou vyvoleným národem, to odporovalo jeho smyslu pro rovnost mezi lidmi. Na Židech spíš obdivoval, že dokázali přežít vyhnanství, útrapy, pronásledování a nenávist vrcholící holocaustem.

Nikdy zároveň nepřestal být spojen s českým prostředím. Sám jednou řekl: „*To se ví, tkvím mnoha kořeny v půdě české kultury. Mácha, Erben, Neruda, Nezval, Halas, ale i Čapek, Vančura, Olbracht a mnozí jiní, kteří vešli do mne, které jsem vstřebal do sebe a kteří ve mně zůstanou až do samého konce, mne svazují s touto zemí pevněji než to, že jsem se tu narodil.*”¹ Své češství vnímal trochu jako nahodilost osudu. Ale přestože žil čtyřicet let v Izraeli, nepochyboval o tom, že je českým spisovatelem, a i daleko od Čech česky psal.

Oblíbil jsem si jej pro jeho bohatou fantazii a vnímavý pohled na člověka. Dovedl psát o věcech vážných, dotýkat se jádra životů lidí okolo sebe a zároveň uměl svým dílem šířit úsměv a humor.

Opíral se o hodnoty blízké obyčejně smýšlejícím lidem jako jsou přátelství, rodina, domov. Byl člověkem, který si po celý život kladl otázky a hledal na ně odpovědi, a to především v duchovní rovině.

¹ Emingerová, D.: *Dva životy. Hovory s Viktorem Fischlem*. Praha, G plus G 2002, str. 10.

Přemítal nad tím, zda má smysl obracet se k Bohu, který jen mlčí a neslyší naše modlitby, přání a otázky. Neustále jej provázely pochybnosti, ale nikdy se nepřestal pít po smyslu věcí, a to ani ve chvílích stáří. Vychutnal si život až do dna a v tom má můj obdiv jako autor i jako člověk.

Fischlovo dílo je poměrně rozsáhlé, obsahuje na pět desítek básnických sbírek, povídkových souborů a románů.

Delší práci o životě a díle Viktora Fischla napsala Milada Kad'ůrková a pojmenovala ji Setkání s Viktorem Fischlem (Mladá fronta, 2002). Kniha vznikla na základě jejich osobních a telefonických rozhovorů.

Kad'ůrková v ní postihuje nejen životní cestu básníka a spisovatele ale i diplomata. Vhled do spisovatelovy tvorby je stručný a má čtenáře především inspirovat k četbě Fischlova díla. Nejedná se přímo o knihu s literárně kritickým zájmem, dozvídáme se z ní o osobní zkušeností obohaceném pohledu na autora.

Ve stejném roce vydalo nakladatelství G plus G knihu Dany Emingerové s názvem Dva životy, která sice vychází z autorovy tvorby, ale je spíš knihou rozhovorů o konkrétních lidských problémech, které Fischlova tvorba přináší. Práci, ve které by někdo zhodnotil Fischlovo dílo jako celek, zatím nikdo nenapsal.

Viktoru Fischlovi se věnovaly diplomové práce dvou mých kolegyně. Barbora Kučerová se v Prostoru Jeruzaléma v díle Viktora Fischla (2002) úzce specializovala na vztah autora k svatému městu. Noemi Holeková v Hledání identity v současné českožidovské próze (2002) zahrnuje do práce ještě další autory a nahlíží na několik Fischlových próz ve filozofické rovině.

Po vydání některých Fischlových děl se v literárních časopisech a novinách objevují hodnocení a kritiky, které dávají tušit, že Fischl, ač byl od Čech daleko, přece nebyl české kritice a čtenářům lhostejný. Je tomu tak ale až po období totality, neboť za komunismu patřil mezi zakázané autory.

Diplomová práce Židovství a češství v díle Viktora Fischla monografickou mezeru po autorovi nezacelí. Neklade si za cíl zmapovat do detailu veškeré Fischlovo dílo, nesnaží se o monografické zpracování autorovy tvorby a nepokouší se ani o to umístit spisovatele a jeho tvorbu do historického, politického nebo filozofického kontextu, jako tomu bylo například u Noemi Holekové, ale chce pohlížet na autorova vybraná díla s akcentem na problematiku židovství a češství.

Po úvodní části Dva domovy Viktora Fischla věnované autorově biografii je práce rozdělena do dvou větších celků. V prvním je Viktor Fischl představen jako básník a ve druhém jako prozaik. Nejprve jsem chtěl při psaní postupovat chronologicky, ale vzhledem k rozhodnutí nepsát monografii jsem nakonec díla zařadil poněkud volněji do větších tematických oddílů.

Tituly jsou voleny tak, aby měly co nabídnout při hledání Fischlovy židovské a české inspirace, židovských a českých motivů a témat, které se v jeho díle objevují. V některých z nich sledovaná židovská a česká tematika zcela převládá, jindy se objevuje okrajově.

Víc smělym přáním než skutečným cílem pak je pokusit se například nejen konstatovat, že v té nebo oné povídce vystupuje židovská postava, že autor umístil románový příběh do prostředí české vesnice, ale snažit se zároveň zodpovědět otázku, jaké poselství nám Viktor Fischl prostřednictvím těchto skutečností zanechal.

1. Dva domovy Viktora Fischla

Viktor Fischl jako člověk nežil dvojaký, dvojznačný nebo rozdvojený život, jak by se na první pohled mohlo zdát, přestože v každé etapě své životní pouti hovořil o vlastním židovství i češtví, o lásce k Praze i Jeruzalému.

Když se po válce rozhodl opustit milované Československo a odejít do Izraele, zůstal věrný českému jazyku a nepřestal psát česky ani tehdy. Jeho kroky jen směřovaly do země dávných předků, do staronové vlasti, do míst, kde cítil své nejhlubší kořeny.

Viktor Fischl měl dva domovy. Svoji životní pouť rozdělil do dvou cest, dvou míst, která mu vždy byla nejdražší, československé a izraelské. Národností byl Židem, což se ale vůbec nevylučovalo ještě s jiným národním cítěním. Tak jako později pracoval ve službách Izraele, tak předtím působil ve prospěch Československa, dokud jeho politické smýšlení spočívalo na hodnotách blízkých Masarykovi.

Narodil se 30. června 1912 v Hradci Králové. Oba jeho rodiče byli slovenští Židé. Tatínek Mořic Fischl vystudoval obchodní školu v Kežmaroku a po absolvování důstojnické akademie se přihlásil na inzerát královéhradecké továrny Petrof, která hledala korespondenta se znalostí maďarského jazyka. Jakmile byl přijat, rozjel se do Hradce Králové. Když zjistil, že mu místo zajišťuje dobré živobytí, vrátil se domů a oženil se svou krajankou ze slovenské Skalice, která krátce předtím dokončila studium na učitelském ústavu v Kežmaroku. Oba se pak přestěhovali z moravsko-slovenského pohraničí do Čech a za rok se jim narodil syn Viktor.

Pokojný rodinný život narušila první světová válka. Mořic Fischl, poručík v záloze, byl povolán na srbskou frontu. Brzy byl zraněn a až do konce války vedl rehabilitační středisko pro raněné vojáky. Rodina se za ním přistěhovala, a tak mohl Mořic Fischl prožít válku i se svou rodinou v chorvatském Záhřebu.

Zde se roku 1917 narodila také Viktorova sestřička Emilie. „Říkali jí Minda. Velmi ji miloval, a když později v pětatřiceti letech už jako matka dvou dětí, provdaná v Americe, onemocněla leukémií a zemřela, byla to pro Viktora Fischla těžká rána - jizvy po ní poznamenaly navždy jeho život...”²

Po návratu do Hradce Králové si Mořic Fischl založil zasilatelský obchod, jehož hlavní náplní byla výměna zboží mezi Československem a Jugoslávií. V roce 1922 se pak manželům Fischlovým narodil nejmladší syn Pavel. Po počátečních úspěších svého obchodu však Mořic Fischl zkrachoval a pokusil se o sebevraždu. Jeho pokus se nezdařil, krátce nato však zemřel na psychické vyčerpání.

Fischlova matka našla smysl života v práci pobočky spolku sionistů v Hradci Králové. Když ovdověla, převzal mladý Viktor hmotnou starost o osamělou matku a oba mladší sourozence. Zanedlouho se všichni přestěhovali do Prahy. Bratr Pavel byl poznamenán hrůznou zkušeností holocaustu. V šestnácti letech zůstal po smrti matky v Praze sám, za války prošel Terezínem a Osvětimí, ale přežil.

Viktor po maturitě na královehradeckém klasickém gymnáziu (1930) studoval na Karlově univerzitě v Praze práva a sociologii. Už tehdy se začal zabývat literární tvorbou, napsal první sbírky a setkával se s básníky, filozofy a umělci.

Od roku 1933 pracoval jako novinář. Publikoval v Národním osvobození, Lumíru, Listech pro umění a kritiku, Právu, Židovském kalendáři, Židovských novinách a zvláště v Židovských zprávách. Jeho články vycházely též v Lidových novinách.

Po studiu na vysoké škole (práva dokončil v roce 1938) se stal parlamentním tajemníkem sionistické Židovské strany. V té době se také oženil se Stellou Bergerovou.

² Kadŕrková, M.: *Setkání s Viktorem Fischlem*. Praha, Mladá fronta 2002, str. 17.

Jako parlamentní mluvčí malé Židovské strany byl těsně po okupaci v roce 1939 odeslán do Londýna, aby získal víza pro nejdůležitější představitele československého židovstva. Do začátku války se mu podařilo dostat z protektorátu několik desítek lidí. Po Hitlerově vpádu do Prahy emigroval. Těsně před válkou přesídlila do Londýna i jeho žena a oba společně ve Velké Británii zůstali šest let. Viktor Fischl se tam stal tajemníkem ministra zahraničí československé emigrační vlády Jana Masaryka.

Londýnský exil byl pro mladého básníka emotivně nejsilnějším obdobím dosavadního života, které pro něj znamenalo tolik pro pozdější život určujících změn. Zatímco pracoval na československém emigračním ministerstvu zahraničí v Londýně, celá jeho rodina prošla doma holocaustem. Oba jeho sourozenci se sice zachránili, o tom však přirozeně neměl do poslední chvíle ani tušení.

Velkým darem emigrace bylo Fischlovo seznámení s osobností Jana Masaryka, z něhož později, po Masarykově smrti, vytěžil Hovory s Janem Masarykem (v USA česky 1952, v Československu 1991).

Pracovní vztah mezi Fischlem a Masarykem se brzy proměnil v přátelství. Fischl v Hovorech napsal: „*Myslím, že vím, proč mi důvěřoval a proč se mnou mluvil o mnoha věcech snad volněji než s jinými. Jsem Žid a Masaryk měl pro Židy a vůbec pro sionisty slabost. Znal mne také jako spisovatele dříve, než mi nabídl místo ve svém ministerstvu, a neměl ke mně proto od počátku onu nedůvěru, kterou choval k profesionálním diplomatům.*”³

V roce 1940 založil společně s F. Langerem, J. Kodíčkem, G. Winterem, V. Clementisem a dalšími československý PEN klub v exilu. Fischl se stal tajemníkem československého emigračního PEN klubu a funkci sekretáře zastával od roku 1940 až do roku 1945.

³ Fischl, V.: *Hovory s Janem Masarykem*. Praha, Mladá fronta 1991, str. 13.

Českou kulturu podporoval i jinými způsoby, dokládá to Milada Kad'ůrková v *Setkání s Viktorem Fischlem*: „*V roce 1941 zorganizoval velký hudební festival ke stému výročí narození Antonína Dvořáka. U příležitosti festivalu redigoval také knihu Antonín Dvořák, do níž byly uloženy studie nejlepších anglických muzikologů a hudebníků. K 50. výročí smrti Jana Nerudy uspořádal v tomtéž roce výbor Nerudových básní pod názvem Básník vzdoru a víry a napsal k němu předmluvu.*”⁴

Na konci války se stal Fischl prvním tajemníkem československého velvyslanectví. Byl požádán, aby v nové funkci ještě nějaký čas setrval v Londýně. Zůstal tam do června 1947. Když byl povolán zpět do Prahy, vedl jedno z oddělení ministerstva zahraničí v Černínském paláci. Silně prožíval nepříjemnou politickou atmosféru před únorem 1948 a velmi jej zasáhla smrt Jana Masaryka, o které si myslel, že byla vraždou. Mezi jinými událostmi byla zakázána i jeho kniha *Píseň o lítosti*.

Již před Masarykovou smrtí uvažoval o odchodu z komunistického Československa, tato událost jeho rozhodnutí jen utvrdila. Fischl odešel se svou ženou, dvěma dětmi a holocaust přeživším bratrem Pavlem, hercem Divadla E. F. Buriana, do samostatného židovského státu Izraele. „*Odešel jsem z Prahy, kde jsem zapustil tolik nehlubokých kořenů, a vlastně se vrátil do Jeruzaléma, kde tkví mé kořeny nejhlubší. To, že se v Praze téměř ve stejnou dobu dostal násilně k moci nesnesitelný komunistický režim, mé rozhodnutí jen urychlilo.*”⁵

V Izraeli coby tajemník světoznámého diplomata Jana Masaryka dostal okamžitě místo na ministerstvu zahraničí v Tel Avivu, v němž potom působil až do svého důchodového věku jako izraelský diplomat v Japonsku, Barmě, Polsku, Norsku, Rakousku a Jugoslávii. Toto zaměstnání ovšem dostal s podmínkou, že se do půl roku naučí dokonale hebrejsky.

⁴ Kad'ůrková, M.: *Setkání s Viktorem Fischlem*. Praha, Mladá fronta 2002, str. 37.

⁵ Fischl, V.: *Setkání*. Praha, Martin 1994, str. 204.

Zároveň přijal funkci dramaturga v telavivském divadle Kameri, kde jeho bratr Pavel, který se stal později klinickým psychologem a rovněž spisovatelem, nastoupil jako herec. Oba bratři si také přeložili svá první jména a jako příjmení si chtěli zvolit hebrejský překlad německého slova Fisch-l (ryb-ka). Z neznalosti jazyka však spojili hebrejské slovo dag (ryba) s deminutivní příponou -an, která se k němu nedá slovotvorně připojit. Později zjistili, že slovo dagan znamená hebrejsky žito.

Avigdor Dagan ukončil svou diplomatickou kariéru ve Vídni v roce 1977. Při nespočtu jednání se seznámil s množstvím zajímavých lidí, o kterých píše ve své knize *Setkání* (Jeruzalém 1993, Praha 1994): „*Jsem rád, že mne všechno to domlouvání přivedlo přece k tomu napsat těchto několik drobných portrétů některých lidí, s nimiž jsem se v životě sešel, a ke vzpomínkám na ně. Byl jsem při pročítání těch stránek, jichž mohlo snadno být několikrát tolik, sám překvapen, kolik z nich lze označit masarykovským názvem krásný člověk.*”⁶ Některá ze setkání přerostla v trvalá přátelství. Doba dlouhého cestování skončila a pro izraelského diplomata po sedmadvaceti letech nastal čas, kdy se naplno mohl věnovat literární tvorbě.

Spisovatel Viktor Fischl se nejdříve věnoval poezii a knižně debutoval už v roce 1933, po válce ale stále víc inklinoval k próze. Většina Fischlových povídek a románů vznikla až po ukončení jeho diplomatické kariéry. V komunistickém Československu patřil mezi zakázané autory, jeho díla mohla začít vycházet teprve po listopadu 1989.

Do Čech se vrátil poprvé v roce 1990 po více než čtyřiceti letech jako člen izraelské delegace při obnově izraelsko-československých diplomatických vztahů. I když byl plně oddán své nové vlasti Izraeli, nikdy nezapomněl na zemi, v níž se narodil. Každoročně alespoň na měsíc přijížděl se svou ženou Stellou do Čech.

⁶ Fischl, V.: *Setkání*. Praha, Martin 1994, str. 199.

V roce 1991 mu byl udělen Řád T. G. Masaryka, o rok později Cena Egona Hostovského (za román Kuropění a Jeruzalémské povídky) a na sklonku života obdržel prestižní Cenu Jaroslava Seiferta.

Poslední léta strávil v přízemním bytě ve čtvrti Kirjat Moše v Jeruzalémě. I v době, kdy byl téměř slepý, neustále psal: „*Bez psaní bych nemohl žít. Doma píšu denně pět šest hodin. Tehdy jsem šťastný člověk. Poslední dobou mě pouze sužuje, že jsem skoro slepý a už nemohu psát rukou. Klepu naslepo na stroji a žena musí opravovat překlepy. Když vidíte před sebou větu, kterou jste napsal rukou, vyrůstá z ní další věta. Při psaní tomu tak není.*”⁷ Zdi jeho jeruzalémského bytu byly do posledního místečka pokryty obrazy kohoutů, které básník po celý svůj život sbíral.

Kohout je symbol, který si Fischl vybral jako svůj osobní erb. Kohout plaší noc a přivolává den a světlo. Je to symbol snad nejcharakterističtější pro mnohdy nelehký život a tvorbu člověka, jenž musel dvakrát emigrovat z rodné země, v jejímž jazyce psal. Z každé životní etapy, kterou prožil, vybíral to nejhlubší, aby to připomínal jak těm, kteří tak hluboko dohlédnou, ale zase odvrátí svůj zrak, tak těm, kteří tak hluboko nedohlédnou. Zemřel v Jeruzalémě 27. května 2006.

⁷ Kadřůrková, M.: *Setkání s Viktorem Fischlem*. Praha, Mladá fronta 2002, str. 142.

2. Básník Viktor Fischl

Viktor Fischl patří mezi autory česko-židovské. Jako básník před válkou publikoval sbírky *Jaro* (1933), *Knihy nocí* (1936) a *Hebrejské melodie* (1936). Za války napsal *Evropské žalmy* (1941) a skladbu *Mrtvá ves* (1943). Po válce pak vyšly další dvě Fischlovy sbírky *Anglické sonety* (1946) a *Lyrický zápisník* (1946).

Mezi prvními, kdo Fischla jako básníka objevil, byl Pavel Eisner. Už v roce 1934 o něm s očekáváním a nadějí píše do *Židovských zpráv* jako o novém židovském básníkovi: „*Je snad možné, že zde přichází básník, jenž bude svědčiti o nesmírných možnostech půdy stále ještě panenské, půdy židovsko-české.*”⁸ Eisner obdivuje Fischlovo svébytné židovství nepotřebující nadsázku a nehledající zbytečnou exhibici, básníkovu niternost, jistotu a cudnost, bolestnou prostotu. Fischlova pokora a životní zbožnost, to, čemu se podle Eisnera Žid v diaspoře i literatuře odcizil, jsou jednou z nejvyšších kvalit, jakými jeho židovská ústa promlouvají.

Fischl tvořil pod vlivem básníka a překladatele Františka Halase a všestranně založeného člověka, básníka, divadelníka, kritika, literárního vědce, překladatele a pedagoga Otokara Fischera. S oběma básníky se radil, od nich se nejvíce učil a oni mu také byli lidsky nejbližší.

Ve své knize *Setkání* napsal: „*Věděl jsem přirozeně, že třeba takový Nezval byl daleko nadanější a virtuóznější. Jenže zatímco Nezval se mi zdál poletovat nad věcmi jako motýl nad kvetoucí loukou, Halas se nořil do hlubin půdy a hledal prameny.*”⁹

Hledání je také jedním z ústředních Fischlových motivů v jeho prvních sbírkách, ve kterých bloudí uprostřed světa plného chaosu, s pocitem odcizení a marného hledání vlastních kořenů.

⁸ Eisner, P.: *Nový židovský básník*. In: *Židovské zprávy* 1934, roč. 17, č. 8, str. 2.

⁹ Fischl, V.: *Setkání*. Praha, Martin 1994, str. 35.

2.1. Subjektivní hledání

V prvotině Jaro (1933) hovoří Fischl se smrtí. Básně vyjadřují myšlenkový smutek, chmurné vidění světa, nejistotu, nerozhodnost, váhání a marné hledání náplně života. Básník řeší spíš osobní otázky vlastního bytí. Zajímá jej, kam se narodil a proč. Krouží okolo rodinné problematiky, zabývá se drobnými radostmi i smutky života.

Kritici shodně konstatovali Fischlův rozhled v současné poezii, její znalost, dobrou úroveň verše nebo výrazovou vyspělost sbírky. Rozpoznali ve Fischlovi melancholického melodika. Ostře se naopak proti Jaru postavil Bohumil Novák, když napsal: „...o nic se tu opravdu nebojuje..., verše mají sklon k otřelosti a všednosti...”¹⁰ Básnická sbírka Jaro podle Nováka nepřinesla nic nového a jedinečného.

J. V. Pleva naopak o Fischlovi do brněnského Indexu napsal: „*Skutečný lyrik, opravdový básník, skutečná básnická naděje.*”¹¹ Tak značně odlišné ohlasy lze jen těžko interpretovat. Snad je možné říct, že diametrální názory jsou známkou toho, že pod povrchem veršů se ukrývá cosi, co vyvolává reakce a nenechává čtenáře v klidu.

Židovská tematika se v Jaru objevuje jen okrajově. Titulem básně Píseň písni, v níž se snoubí prostota, oddanost, očekávání a víra mladého člověka, Fischl odkazuje k starozákonní Šalamounově knize. Nelze v něm však hledat jen ryze židovský motiv, Píseň písni totiž evokuje obrazy milostné lyriky.

Druhý výrazný židovský motiv nese báseň Hebrejské melodie vyrůstající taktéž z biblické moudrosti. Jako celá sbírka i tato báseň je vedena v duchu osobní problematiky, ovšem s mírným sociálním podtextem. Fischl v prvních třech slokách básně přemýšlí nad tím, kdo pohostí hladového, napojí žíznivého a vyslyší prosby chudého člověka.

¹⁰ Novák, B.: *Dvě lyrické sbírky*. In: Čin 1932-1933, roč. 4, č. 36, str. 859-860.

¹¹ Špirit, M.: *Dvojdomy básník Viktor Fischl*. In: Žalmy a melodie. Praha, Torst 1996, str. 221.

V druhé části básně se objevuje nevěsta čekající na příchod ženicha a třetí část Hebrejské melodie potvrzuje Fischlovu touhu po biblickém domově, kterou je možné vyčíst z veršů: „*Jdou ptáci nad mořem do zaslíbených zemí jak úsměv nad mořem svítání nad roklemi.*”¹²

Sbírkou Jaro se Fischl představil jako lyrik. Vydal ji vlastním nákladem a věnoval ji Rafaelu Kadlecové. Se samotným vydáním mu velmi pomohl Jaroslav Šimsa¹³: „*Kdyby mi nepomohl vydat první sbírku básní, tak bych se básníkem nestal,*”¹⁴ vzpomínal s vděkem Fischl. Šimsa obcházel lidi z křesťanských studentských hnutí, vykládal jim, že mladý Fischl vydává první sbírku, a oni mu na ní přispěli. A právě již zmíněná Rafaela Kadlecová patřila mezi mladé křesťanky, které Jaroslav Šimsa tehdy oslovil, a proto jí Fischl sbírku dedikoval.

Ve druhé sbírce *Knih noci* (1936) nacházíme verše s četnými metaforami. Fischl se snaží proniknout do hloubi noci (*Hodinám nočním, Noci bez měsíce, Litanie k noci*) a v jejích podobenstvích zpívat o bolestech a radostech života.

Několik básní je dedikovaných Fischlovým českým básnickým vzorům a přátelům. (například *Žalm přednímu zpěváku Otokaru Fischerovi* nebo *Prosba Františku Halasovi*).

V básni *Písně z Polabí* otevírá české rovinaté území prostor pro Fischlovu meditaci, ve které zpívá o lásce a hledání vlastní životní cesty. Touží hledat prameny, ústí i břehy řek vlastního života.

Jako ve své první sbírce i do *Knih noci* umístil Fischl báseň nadepsanou Hebrejská melodie: „*Po Libanonu stéká sníh jak milost slz po svahu dlaní bud' pochváleno svaté tání ó vystup do hor smutků mých.*”

¹² Fischl, V.: *Žalmy a melodie*. Praha, Torst 1996, str. 32.

¹³ Jaroslav Šimsa - evangelický teolog, filozof, publicista - narodil se v Praze 12. 10. 1900 a zemřel 8. 2. 1945 v koncentračním táboře v Dachau. V letech 1929 až 1939 byl odpovědným redaktorem *Křesťanské revue*.

¹⁴ Šimsa, J.: *Utajený básník Viktor Fischl*. In: *Křesťanská revue* 2006, roč. 73, č. 3, str. 45-46.

Po Libanonu stéká sníh kdy navštíví vás oči moje rosa jež saje nepokoje a něhou odplaví můj hřích. Kdy roztají do ticha tich mdlé přikrovy nad tepem trav těch závějí mne slzo zbav jak s Libanonu stéká sníh."¹⁴ Z veršů sálá citovost, niternost, pokora, subjektivní židovský prožitek a vědomí básníkovy vlastní hříšnosti. Libanonské pohoří směřující od severu k jihu, tedy směrem k Izraeli, místo, kde v zimě sněží, je inspirací pro Fischlovy nevšední meditativní asociace. Závěje hříchu v nich odplavuje slza lítosti, po které básník prahne.

Jestliže se první Fischlova sbírka vyznačovala spíš napětím a neklidem, tak v Knize nocí převažuje uhlazenost a citlivost. Pavel Fraenkl po vydání *Knihy nocí* napsal: „*Poetisté přinesli magii slova. Zde se hlásí k slovu básník, který roztavil myšlenku, zbavil jí veškeré odtažitosti a nyní se modlí její magii a její duchovností, přelitou do slok o amplitudě velmi skrovné, ba stále se ztenčující až k jednoslovnosti a holým, vydestilovaným veršům ticha, plachosti a hlubin.*”¹⁵

Mladému Fischlovi kdysi také učaroval poetismus, rád četl Nezvala, Seiferta, Biebla. Fraenklovo srovnání ale přesně ukazuje na rozdíl mezi Fischlovou tvorbou a poetisty. Poetistické básně byly nádherné především na povrchu, Fischl však usiloval o jejich krásu uvnitř, o hloubku jednotlivých básní. Verše z druhé Fischlovy sbírky vynikají větší spirituálností, jakýmsi vnitřním židovským prožitkem, snahou směřovat ke kořenům věcí. Jsou plné básnických obrazů, hutné, ale zároveň přemýšlivé.

Třetí Fischlova sbírka *Hebrejské melodie* (1936) vyjadřuje vědomí prozatímnosti, nicoty, marnosti a hledání východiska. Básník je hnán světem a není mu dopřáno klidu. Hned několik básní má charakter modlitby (*Modlitba o kázeň*, *Modlitba jinošská*), ve kterých se Fischl utíká k Pánu. Zvláště působivé jsou Fischlovy verše s biblickými reminiscencemi.

¹⁴ Fischl, V.: *Žalmy a melodie*. Praha, Torst 1996, str. 49.

¹⁵ Špirit, M.: *Dvojdomy básník Viktor Fischl*. In: *Žalmy a melodie*. Praha, Torst 1996, str. 223.

Fischl nachází inspiraci v Bibli a básníková nezakotvenost evokuje starozákonní bloudění židovského národa. Neznamená to však, že by Fischl chtěl jen „*básnit na nářky o židovské minulosti.*“¹⁶ Naopak, Fischlovy verše jsou pohroužením do sebe a vypovídají o niterně zakotveném židovství. Tak je tomu například v básni *Na jaký potok*: „*Na jaký potok vložilas mne matka v bílém proutí kam unáší mne jeho hlas zda stoupá či se hroutí. Za jaký kořen zachytí se dítě na ošatce kéž utkví věrně na niti utkané matkou matce.*“¹⁷ Obrazná paralela mezi básníkovým a Mojžíšovým příběhem je zde víc než patrná.

Židovský prožitek nalezneme i v básni *Tys moře* rozdělil inspirované starozákonním příběhem vyvedení Židů z egyptského otroctví: „*Tys moře rozdělil já prošel tichem lích med míru do mých žil skanul a sládne v nich. Již nikdy v žáru nesténá jste blízko stíny chladné po dešti v žízni nevolám však spadne. Má plachosti slož s anděly po chvění útlá křídla v jih vždyť zase moře rozdělí zas projdu tichem lích.*“¹⁸ Jako v předchozí básni i zde biblická inspirace otevírá prostor pro básníkovy osobní meditace.

V Hebrejských melodiích pokračuje Fischlovo sebezrcadlení, už ale není tak silné jako v předešlých sbírkách. Některé básně nejsou tak subjektivní, metafory střídají názornější představy a pohled básníka se stává předmětnější.

¹⁶ Eisner, P.: *Nový židovský básník*. In: *Židovské zprávy* 1934, roč. 17, č. 8, str. 2.

¹⁷ Fischl, V.: *Žalmy a melodie*. Praha, Torst 1996, str. 85.

¹⁸ Fischl, V.: *Žalmy a melodie*. Praha, Torst 1996, str. 117.

2.2. Ohlas války

Válečné zážitky Viktora Fischla značně proměnily i jeho lyriku. Subjektivní verše vystřídaly básně společensky víc angažované, ve kterých se snažil postihnout tíhu lidského údělu.

První Fischlovou válečnou sbírkou byly Evropské žalmy (v Londýně 1941). Obsahují tři básnické cykly s názvy Tesknice, Lyrický zápisník a Evropské žalmy. Všechny tři části vyobrazují Fischlovy trpké dojmy z prvních let války, pocity odloučení od domova a očekávání válečné katastrofy.

První cyklus Tesknice nese název podle stejnojmenné úvodní básně. Její titul předznamenává celý charakter prvního cyklu. Básník v něm vzpomíná na svůj domov, stýská se mu po Čechách.

V básních panuje tklivá, melancholická atmosféra a často se v nich objevuje motiv domova. Touha po něm pro Fischla neznamena jen setkání s rodinou, blízkými a přáteli. Fischlovo češství je zakořeněno mnohem silněji. Domovem je pro něj celá česká země, její příroda, vody, pole, louky, lesy. Domov je kořenem stromu, pramenem, z kterého všechno vyvěrá, místem, za nímž je možné vidět touhu básníka po klidu a bezpečí.

Ke své vlasti se přímo navrácí v básních Český podzim, Chudá krajina v Čechách nebo *Ted' zjara u nás*: „*Ted' zjara u nás vynášejí smrtku a po potoce dávají jí plout ven ze vsi, s těly vyplavených krtků ji k věčným peklům nese bystrý proud. Ted' zjara u nás u řek olše raší a chlapci váží v metly mladý prut a vyhánějí duchy, kteří straší. Havraní hejna zvedají se z hrud. Ted' zjara u nás...*”¹⁹ Veršům je společná básníková vzpomínka na to, co se asi právě děje v Čechách. Jaké jsou obyčejné všední české dny, co dělají hospodáři, jak vypadá příroda, kam míří ptáci, zda už raší stromy. Každé období vyvolává ve Fischlovi charakteristickou vzpomínku.

¹⁹ Fischl, V.: *Žalmy a melodie*. Praha, Torst 1996, str. 131.

Vzpomínky však mnohdy nejsou idylické a ukrývá se za nimi předzvěst válečné hrůzy. Jilmy jsou zvlhlé, vrby otrhané, říčka vyprahlá, bouře nese nová mračna. Fischl zná svou českou zemi rozezpívanou, dnes v ní však zní pláč.

Závěry básní ale přece jen otevírají prostor pro určitou naději, že všechno nezůstane tak, jak je nyní, že bude lépe: „*Dům od domu se píseň nese, děvčatům točí sukně v plese, a víno vrchů není plané, zas stanem v zemi rozzpívané. Hylom! Hylom! V té zemi, zemi rozzpívané, v níž zní dnes kletby, pláče slané, zas budem zpívat nad svým málem a každý bude sám svým králem. Hylom! Hylom!*”²⁰

Zvlášť naléhavá je báseň Thetis²¹, v níž Fischl píše o osudu sta mužů potopené ponorky Thetis. Báseň má až apokalyptický charakter. Fischl zde vyobrazuje hlubinu strachu a zoufalství člověka bez pomoci a zamýšlí se nad osudem příbuzných, kteří po mužích zůstali. Potopenou loď následně ztotožňuje s českou zemí, i jí by se mohlo stát něco podobného. Opět se ale z básně nevytratila veškerá naděje, situace není bezvýchodná. Ve chvílích nejistoty je zde modlitba a Bůh, ke kterému se člověk může obracet.

Několik básní z druhého cyklu *Lyrický zápisník* je opatřeno daty. Báseň *To město tehdy napsaná v Praze 15. března 1939* reaguje na skutečnost, jakým způsobem českému národu byla vzata svoboda. Fischl se zde vyznává z lásky k rodné zemi. Další básně se nesou ve znamení noci: *Poslední noc, Z londýnských nocí, Jiná noc, Noc ztichla. Noc, spánek, samota, válečná tma, ticho, touha po vzdálené vlasti* vyznívá ze sloky básně *Noc ztichla*: „*Jak spící ptáci, jako stéblo v rose choulí se domy pod křídla svých střech. Za jedním oknem ze sna usmálo se děťátko, v dlaních s mapou dávných Čech.*”²² Básně z tohoto cyklu ještě společně s jinými vyházejí později pod stejným názvem v samostatné sbírce *Lyrický zápisník* (1946).

²⁰ Fischl, V.: *Žalmy a melodie*. Praha, Torst, 1996, str. 138.

²¹ Thetis - postava z řeckých mýtů, mořská nymfa, dcera Néreova a Dóridina, matka udatného Achilla

²² Fischl, V.: *Žalmy a melodie*. Praha, Torst, 1996, str. 153.

Třetí cyklus nazvaný jako celá sbírka Evropské žalmy jako by překračoval Fischlovo češství, bolestnou vzpomínku na domov, starost o vlast, o pokořenou Prahu a dívá se kamsi dál. Klade si otázky kolektivní a filozofičtější. V Evropských žalmech je ohrožena již celá Evropa, básník to cítí, a také proto ji vidí nevšedními syrovými přirovnáními: „*růže svléklá ke dřeni ostnaté*” nebo „*liste seschlý až k žebrům erboví*”²³.

Název sbírky odkazuje ke skupině biblických textů, kterými lidé oslavovali Boha. I v Bibli se v nich útkali o pomoc. Žalmy obsahovaly úpěnlivé prosby i výkřiky díky a radosti, prosby za uzdravení nebo za vysvobození od nepřátel. V básni Evropa před bouří přichází klubko zmijí, symbol hrozícího nebezpečí, které okolo nás krouží a svíjí se. Motivy zatahování, mračna signalizujícího zlé časy jsou pro Fischlovy žalmy charakteristické.

Poslední báseň cyklu a sbírky zároveň *Veni creator spiritus* s sebou opět nese nadějný pohled do budoucna: „*Přijď, svatý duchu tvořivý, smet' trosky se stavenišť zitrků a deštěm svým smyj vše, co plané. Pak zase kámen na kámen stav, svatý duchu tvořivý, a zrnem v základech pak dej nám být, ó Pane.*”²⁴

Básnická skladba *Mrtvá ves* vyšla roku 1943 v Londýně, doma pak v roce 1945. V Čechách po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha nastal brutální teror protektorátního tajemníka K. H. Franka, který vyvrcholil vyhlazením obce Lidice u Kladna 10. června 1942. Tragická událost si tehdy vyžádala na tři stovky obětí, mužů, žen i dětí a právě jim Fischl báseň věnoval: „*Báseň jsem stvořil jako okamžitou odpověď na kruté zprávy z domova a dokončil ještě týž den pozdě v noci. Za pár dní byla Mrtvá ves přeložena do angličtiny, do polštiny a vysílána BBC.*”²⁵

²³ Fischl, V.: *Žalmy a melodie*. Torst, Praha 1996, str. 165.

²⁴ Fischl, V.: *Žalmy a melodie*. Torst, Praha 1996, str. 166.

²⁵ Emingerová, D.: *Dva životy. Hovory s Viktorem Fischlem*. Praha, G plus G 2002, str. 48.

Václav Černý označil tuto skladbu za „*nepochybně nejlepší báseň emigrační poezie.*“²⁶ Lze v ní vypožorovat tři části. První popisuje hrůzu přítomného okamžiku. Další má charakter obžaloby, ve které se projevuje silný morální aspekt. Prázdná a opuštěná místa zde žalují o hrůze německého činu. Závěrečná část básně přináší jistou naději a víru ve vítězství světla a pravdy.

Skladba je založená na repetici. Některá slova se neustále opakují a tvoří tak refrén, který umocňuje beznadějnost situace. Hned v úvodních slokách Fischl vyvolává vlastními jmény lidické obyvatele, budí na ně tak vzpomínku a především dává najevo svoji účast s osudy lidí z celé vsi, jako by byl jejich blízkým přítelem.

Fischl pohlíží do konkrétních lidských osudů. Jejich životní příběhy sleduje pod zajímavým pohledem času. Z hluchoty přítomnosti pramení bezútěšná budoucnost, v níž není naděje, ani jistota, jen marnost.

Ve vsi už nic nebude jako dřív: „*Muži už nevyjedou ráno na kolech s konývkou kávy, suchý krajíc v šátku... Nesjede s nimi v černou šachtu klec, už nepoběží stolou nazí v pás... Ženy kuřatům zrní nenasypou, za domkem záhon nevyplejí... Ve starých kamnech časně nezatopí, už nedočká se jehly zástěra, už malé dcerce nezaplete copy...*“²⁷

Ztratilo se všechno idylické, čím vesnice žila. Zůstává jen spáleniště, samota, prázdnota a beznaděj, kterou doprovází silný básnický kontrast: „*Už není, není, není, děťátek nářek, dívčí smích a stařen dlouhé mlčení... tam, kde hráli nebe - ráj, jen peklo zůstalo.*“²⁸

Situace se opět zdá být bezvýchodná a přece existuje jistá naděje. V posledních slokách se objevují motivy světla a dne plašícího noc. Z veršů je cítit básníkova víra v to, že přijde svítání, nastane jitro a noc ustoupí.

²⁶ Černý, V.: *Česká beletrie emigrační*. In: Kritický měsíčník 1947, roč. 8, č. 1-2, str. 12.

²⁷ Fischl, V.: *Žalmy a melodie*. Praha, Torst 1996, str. 169-171.

²⁸ Fischl, V.: *Žalmy a melodie*. Praha, Torst 1996, str. 171-173.

Mrtvá ves není jen žalozpěvem nad zničenou vsí, bezvýhodnou elegií vyvolanou tragickými pocity ze smrti blízkých, ale přináší závěr plný naděje. Je totiž zároveň oslavou její velikosti. Fischl neustále opakuje verš o mrtvé vsi, až v poslední sloce dospěje k jeho výrazné obměně: „*Ó studny mrtvé vsi, ó úly mrtvé vsi, ó klasy mrtvé vsi, ó slávo mrtvé vsi. Ó slávo živé vsi.*”²⁹ Žalozpěv nad troskami Lidic tak končí vírou ve vítězství pravdy, světla a svobody.

Sbírka *Lyrický zápisník* (1946) vyobrazuje témata útěku z ohrožené vlasti a stesk po ní. Fischl sem zařadil i cyklus o Lidicích a Evropské žalmy. Poezie reprodukuje autorovy zkušenosti a tragédii českého národa od poloviny roku 1938 až k noci před Fischlovým návratem do vlasti.

Lyrický zápisník vyjadřuje úděl štvance a uprchlíka toužebně hledajícího domov a přístřeší. Lze jej číst také jako zповěď emigranta, jako vyznání Fischlova pronásledovaného židovství.

Jak poznamenal A. M. Píša, v básních nacházíme: „*rostoucí vědomí spojitosti mezi individuálním a smrákajícím se osudem doby...*”³⁰ Tento postřeh je zřetelný například v básni, ve které Fischl líčí žal nad okupovanou Prahou nebo v emotivní básni *In memoriam Vladislava Vančury*.

Básně ze sbírky *Anglické sonety* (1946) byly otiskované za války v Londýně v českých emigračních časopisech. Záznamy z válečného Londýna mají dokumentární charakter a postihují Fischlovu duševní melancholii, stav člověka, který žil delší dobu mimo vlast. Jeho básně provázejí vnější dojmy z anglického prostředí.

Název sbírky neohlašuje jen její původ ale i útvar formy sonetu, do kterého jsou verše strukturovány. Sonety se často nesou ve znamení starých věcí, stromů, lidí (*Sonet na staré věci, Sonet na starý strom, Sonet zpívaný ve stínu starých stromů nebo Sonet na starou paní v parku*).

²⁹ Fischl, V.: *Žalmy a melodie*. Praha, Torst 1996, str. 182.

³⁰ Píša, A. M.: *Zblízka a zdaleka*. Kytice 1947, str. 83.

Zachycují atmosféru Anglie, země se smyslem pro tradici. Šetrnost ke starým stromům jako by symbolizovala věrnost a moudrost. Do veršů proniká otřesná válečná zkušenost, objevují se hroby, zákopy, krev, vlak s raněnými a především žalost nad mrtvými přáteli jako v Sonetu příteli, kterého zabili.

Sbírky, které napsal Viktor Fischl v emigraci, jsou konkrétnější. Verše doplňuje i interpunkcí, kterou předtím často opomíjel. Pro básně je charakteristický příliv nadosobního citění. Fischla zajímají osudy lidí, kteří zůstali v Čechách. Fischlovo židovství v emigračních básních je niterné a motivy často hledá ve starozákonní látce.

2.3. Ovoce stáří

Během pobytu v exilu psal Viktor Fischl básně dál, i když jeho tvorba začala inklinovat především k próze. V Mnichově v srpnu 1981 vydal Kruh přátel poezie v zahraničí Poezie mimo domov sbírku Dům u tří houslí, která je souborem Fischlových básní z let 1950-1980.

Sbírka Krása šedin (1992) je obdobou exilového Domu u tří houslí, je jen chudší o básně ze sbírky Muž s loutnou.

Řadu starších lidí trápí jejich stáří a těžko hledají jeho smysl. Fischl v Hovorech s Danou Emingerovou vzpomínal na jedno setkání: „*Jednou jsem naslouchal dvěma starším ženám v čekárně. Vyprávěly si o nemocech a všelijakých trampotách, až najednou slyším, jak jedna druhé říká: „Co bych vám povídala. Starý člověk se vůbec neměl narodit.“ „A tu jsem si na tu hloupou bábu málem vyjel. Cožpak opravdu neviděla nic ze vši té krásy kolem sebe? Cožpak bylo možné, že nepamatovala jedinou ze všech těch hezkých chvil, které prožila, ať už byl její život sebesvícelnější? Kdykoliv si na to vzpomenu, všechno ve mně ještě vře. Myslím, že vždycky stálo a bude stát za to žít. Vychutnat si život do dna. Do posledního dechu. Měl jsem dost času si to vyzkoušet a ničím si nejsem tak jist.*”³²

Právě Krása šedin přináší verše o stáří, které jsou plné Fischlovy životní zkušenosti, moudrosti a vděčnosti za dar života. Obsahuje čtyři útlé sbírky Pražské procházky, Staré domy, Sonety z polí válečných a Krásu šedin.

V Pražských procházkách se snad nejzřetelněji snoubí Fischlovo češství a židovství, když píše o opuštění milovaných Čech: „*Na jedné z tisíců procházek městem, z něhož jsem odešel, na jedné z tisíců procházek městem, jež nikdy neodešlo ze mne, jsem viděl jak rabbi Low nakloněn daleko nad řeku, četl z kamenného mostu tajné písmo jejích vln, jež dovedl číst jen on sám*

³² Emingerová, D.: *Dva životy. Hovory s Viktorem Fischlem*. Praha, G plus G 2002, str. 98.

a snad ještě hrnčíři z Kampy a voráři z Podskalí... ”³²

Básník hovoří o své lásce k Praze, o vůni míst i ulic. Ve vzpomínkách se do Prahy neustále navrácí (básně Pražské procházky, Praha v dešti, Praha, Sny o Praze nebo Hrnčířský trh na Kampě) a je uchvácen její krásou. Procházky mu evokují starou Prahu, jak ji znal z mládí. Stesk po domově pevně zakořenil v jeho verších.

Do básně *Jak jindy* dokonce proniká tón české národní hymny: „*A hory šumí na horách a vody po lučinách hučí, jak jindy mákem voní mez, mateřídouškou, zeměžlučí. Jak jindy v sadu zjara květ se dere z poupat do večera, jak jindy kouzla kouzlí noc a když se mlhy zvednou z šera, sad procit v běli vítězné a v dálku letí ptáci černí. Jak jindy zrno vzklíčí v klas. Jen věřit, věřit, malověrní... ”*

Osud vlasti Fischlovi není lhostejný. Podle básníka musí člověk neustále věřit, u českého člověka se ale setkává s malou vírou, a proto ji povzbuzuje obrazy proměn (zrno vzklíčí v klas, mlhy se zvednou, sad procitne), které symbolizují básníkovo očekávání lepší budoucnosti.

Verše lze číst také jako lamentaci nad tím, co v Čechách způsobil komunistický režim. Fischl v nich vyjadřuje pevnou víru v to, že panství komunismu brzy skončí.

V básni *Na hrob Františka Halase* Fischl vzpomíná na svého milovaného přítele. Z básně je cítit Fischlův obdiv ke svému básnickému vzoru, jak můžeme číst ve dvou závěrečných slokách, Halasovy verše k Fischlovi neustále promlouvají: „*Se štítý hor se tyčíš za mlhami a k hvězdám družíš se. K hvězdám, těm krvinkám noci, jež s tebou proplouvají námi. Už hlas tvůj s hlasem kuropění se mísí v jitřní hudbu naši, zatímco k varu čas se pění. Už zblízka kohout zpívá a smrt plaší. ”³³*

³² Fischl, V.: *Krásá šedin*. Praha, Mladá fronta 1992, str. 9.

³³ Fischl, V.: *Krásá šedin*. Praha, Mladá fronta 1992, str. 9.

Hodiny v ghettu promlouvají Fischlovými ústy za všechny Židy. Báseň hovoří o tom, jak emancipovaní Židé vyšli ze svých ghett, ale ghetto nikdy nevyšlo z nich. Jako jdou hodiny zpět, tak podle básníka i nás všechny cosi nutí pohlížet do hlouby času.

Fischl jde v básni proti jeho proudu, to se může jevit jako zdánlivě nelogické, ale on tak v sobě budí vzpomínky na dětství a zároveň kráčí až někam za něj, do míst, kam není možné dohlédnout, ke stvoření světa.

Ve znamení starých věcí se nesly už Fischlovy Anglické sonety. Staré domy zpívají ústy básníka písně o stáří, o tom, co minulo a nač je možné už jen vzpomínat. Nejvýš Fischl mluví o lásce, která vždy všechno přehluší. Verši prolínají neustálé obrazy houslí, smyku smyčců na strunách, flétny a neutichající polnice a bubny. Jejich zvuky doprovázejí existenciální tematiku básní.

Ve verších se objevuje motiv pomíjivosti a proniká do nich téma smrti, které ke stáří patří. Některé obrazy evokují židovský mesiášský příchod, chvíli, kdy se otevrou brány všech žalářů. Pro pyšné přijde pád a pro ty, jejichž kroky směřují od domu U zlatého klíče až k domu U zlaté číše, okamžik nalití dobrého vína, které budou pít na znamení spásy. Ze starých domů vyvěrá především básníkovy moudrost a životní zkušenost.

Jestliže Staré domy z Anglických sonetů převzaly motivy starých věcí, Sonety z polí válečných pokračují v básníkově oblíbené básnické formě. Neutichající Fischlovu víru v nadějnější život zde ale tlumí beznaděj doby. Do sonetů proniká jedna z Fischlových základních otázek, na kterém válečném poli padl Bůh, kam se vytratil? Jak je možné, že za války padlo tolik lidí, aniž by Bůh zasáhl? Tyto otázky se stávají i ústředním tématem několika Fischlových próz. Fischl má dojem, že jej Bůh neslyší a polemizuje s jednou ze základních pravd judaismu Elokim šomea tfila (Bůh slyší modlitbu.), tedy že Hospodin je ten, který je přítomný a který lidskou modlitbu slyší.

Krása šedin ukazuje, že i starý člověk může přinášet ovoce. Báseň Kamery je přípravou básníka na odchod z tohoto světa: „*Už mluvím s kameny, se štěrkem se dávám do řeči, rozmlouvám se zrnky písku a s prachem se bratřím. Neboť snad už zítra budu prach i já sám a přilnu k prachu jiných, se zrnky písku ztvdnem v kamery a ruka boží položí mne jako jiné tam, kam v jeho věčné stavbě patřím.*”³⁴

Báseň má charakter loučení, vzpomínky i vděčnosti Bohu za darovaný život. Skutečnost smrti je neodvratná a je spjata s každým životem. Fischlovy verše vyjadřují smíření se s tímto osudem. Smrt chápe jako to, co má přijít v životě každého člověka. Očekává čas rozloučení se s ostatními, tak jako se loučí větev se zralým plodem, když vydává své ovoce.

³⁴ Fischl, V: *Krásá šedin*. Praha, Mladá fronta 1992, str. 71.

3. Prozaik Viktor Fischl

Fischlova prozaická tvorba je bohatá. Nalezneme v ní krátké povídky, delší prózy i romány. Povídky Viktora Fischla jsou rozmanité, některé filozofující, myšlenkově přehuštěné, jiné naopak bohaté dějově, rozvětvené, další pak pracují například s personifikací.

Pro Fischlovo prozaické dílo je charakteristická migrace motivů a námětů. Příběhy krátkých povídek často slouží jako podklady pro pozdější románová zpracování, ve kterých Fischl jednotlivé epizody z povídek rozvíjí a propojuje s jinými. Tak je tomu například u Jeruzalémských povídek a v souboru próz *Kafka v Jeruzalému*, z jejichž motivů těží romány *Dvorní šašci*, *Loučení s Jeruzalémem*, *Ulice zvaná Mamila* nebo *Hodinář z uličky zvěrokruhu*.

V románech Fischla zajímá obyčejný člověk se všemi svými slabostmi i úzkostmi. Před jeho postavami často stojí obtížné životní zkoušky, které vypravěč doplňuje svým filozofickým rozjímáním. Lidé v jeho prózách často řeší metafyzické problémy, hledají odpovědi na zásadní otázky o podstatě života, přemítají o možnosti lidského poznání a smyslu lidské existence.

I přes široké časové rozpětí (*Píseň o lítosti* napsal v roce 1947 a román *Vy, soudci athénští* vyšel v roce 2005) má Fischlova tvorba vnitřní kontinuitu. Řada autorů se věnuje historickým, politickým nebo kulturním problémům českého prostředí, Fischl ale hledá hodnoty trvalé, „*jež nepodléhají aktuálním změnám, ale naopak se v běhu času a v odlišných kontextech zhodnocují a obohacují.*“³⁵ Vedle neustálého filozofického tázání, přemítání o Boží existenci, nevysvětlitelnosti přítomnosti zla ve světě a utrpení Židů za druhé světové války se ve Fischlově tvorbě objevují výrazné motivy lásky k rodině, Praze a Jeruzalému.

³⁵ Jedličková, A.: *Viktor Fischl. Kuropění*. In: Kolektiv autorů: *Český parnas*. Praha, Galaxie 1993, str. 108.

3.1. Dialog s Bohem a svědectví o holocaustu

Fischl jako Žid nemohl obejít téma vyhlazování Židů za druhé světové války. Holocaust pro něj znamenal rozchod s Bohem. Zjistil, že poté, co Bůh dal zahynout šesti milionům nevinných Židů, on s ním ztratil společnou řeč. Říkal o sobě, že je agnostikem, že nedokázal rozpoznat podstatu světa, ve kterém se mohou dít tak hrozné věci.

Bůh sice existuje, protože ve světě, kde se hvězdy točí v předepsaných drahách a střídají se zima a jaro, musí být, ale nemá cenu s ním rozmlouvat: „*Vím, že nemáme společnou řeč, že mi neodpovídá a že se s ním proto nemohu dorozumět. To neznamená, že bych se byl přestal ptát, i když vím, že se asi nějaké základní odpovědi nedopídím.*”³⁷

Téma hledání Boha tváří v tvář holocaustu a pokusy o dialog Viktora Fischla s Bohem jsou charakteristické pro tři jeho starší prózy *Píseň o lítosti*, *Kuropění* a *Dvorní šašky*. Především *Píseň o lítosti* a *Dvorní šašky* jsou vrcholnými Fischlovými romány o holocaustu. Téma o šoa jimi ale není vyčerpáno, vstupuje i do jiných próz, někde výrazněji, jinde okrajově.

Píseň o lítosti (1947) byla Fischlovou prozaickou prvotinou. V roce 1948 zvítězila v soutěži Evropského literárního institutu, určené mladým autorům, kteří nevydali víc než tři prozaické knihy. Výsledky soutěže byly vyhlášeny ještě před nástupem totalitního režimu. Vítězné dílo však již jako román politického emigranta vyjít nesmělo. (V roce 1999 byla *Píseň o lítosti* zdařile zfilmována v režii Dušana Kleina a zahráli si v ní v hlavních rolích Josef Somr, Jiří Pecha, Pavel Kříž, František Němec, Vladimír Javorský, Jiří Hálek a Arnošt Goldflam.)

Karel Josef Beneš v časopise *Růst* odhalil, čím porotu literární soutěže *Píseň o lítosti* oslovila: „*Co upoutá na tomto překvapivě zralém díle, je jeho křišťálově čistý styl, básnické, ale prosté, plastické a hluboce působivé slovo a*

³⁷ Gallo, R. a kol.: *GEN. 100 Čechů dneška*. Praha, Fischer 1995, str. 83.

úspěšná snaha o úsporný klasicky vyrovnaný výraz."³⁷ Próza tak navazuje na Fischlovy kultivované básnické sbírky a lze ji označit za lyrizující, oplývá opravdovostí a hloubavostí, mravní zaníceností, zájmem o člověka a jeho duši.

Píseň o lítosti neodráží emigrantské osudy, ale vrací se do minulosti. Fischl v ní vypráví příběh mladého dospívajícího chlapce Daniela, který odkrývá bolestnou složitost světa, poznává zlo v lidech a zblízka sleduje utrpení těch, kteří se ničím neprovinili. Příběhem prolínají osudy celé vesnice, tragický příběh nešťastné lásky pasáka Ivanka nebo obavy pekaře Spitzera čekajícího na dopis syna z Ameriky.

Silný je příběh prázdné pokladny židovské obce a prodávané tóry. Mezi židovskými postavami sledujeme malicherné hašteřivce i obětavé postavy dobrých povah a charakterů.

Židovské prostředí je charakteristické specifickým náboženským ovzduším. Život ve vesnici je totiž plně podřízen náboženskému rituálu a každé vybočení z něj je odsuzováno rodinou i okolím, jak je tomu v příběhu Danielova záletného strýce Jakuba, který tvoří zásadní konflikt celé prózy.

Jakub se jako ženatý muž nechá svést svou dávnou láskou. Vášnivě se zamiluje do jiné ženy a uvažuje o tom, že opustí manželku. Uvážlivý a moudrý Filip zamilovaného Jakuba ale přivede k rozumu a on v sobě projeví dostatek lítosti a vrátí se ke své rodině, do vsi i do diaspory.

Všechny příběhy vyvolávají řadu otázek, které si s oblibou kladou Danielovi dědečci Gabriel a Filip. Je Bůh dobrý, když je kolem nás tolik trápení? Odpustí člověku, nebo je přísně spravedlivý?

Spory dědečků, je-li Bůh přísný a spravedlivý, jak tvrdí dědeček Gabriel, nebo milosrdný a plný lítosti, což je přesvědčení dědečka Filipa, probouzejí zvědavost i v malém Danielovi. Rostou v něm pochybnosti o Boží spravedlnosti a trápí se nezodpověditelnými otázkami.

³⁷ Beneš, K. J.: *První rok stále románové soutěže*. In: *Růst* 1948, č. 5-6, str. 55.

Jak zodpovědět otázky, když je jasné, že se na ně nikomu odpovědět nepodaří? Fischl alespoň částečně odpovídá ústy dědečka Filipa v jedné z klíčových scén románu: „*Bůh snad není. Snad není. Snad opravdu není. Nevíme. Můžeme jen věřit. Vědět nebudeme nikdy. Nikdo nikdy nebudeme vědět. Jsme ubozí, Jakube. Všichni, všichni jsme tu ubozí, protože nikdy nebudeme vědět. Jsme jako děti ve tmě. Jako děti v hustém lese. Proto, snad jen proto, Jakube, musíme být dobří. Musíme být k sobě dobří. Musíme se vést ve tmě za ruce, abychom aspoň jeden druhého neztratili. Říká se, že se máme milovat, Jakube. Máme, pravda, máme. Ale hlavně musíme být plni lítosti k druhým, k těm, kteří jsou stejně ubozí, a snad ještě víc než my.*”³⁸ Bůh možná není, to, co má člověka provázet životem, je jeho židovství, víra. Lítostí nikomu nemůžeme ublížit, naopak, Fischl nás k ní vybízí, abychom tak jejím prostřednictvím vylepšovali vztahy mezi lidmi.

Fischlova metafora o lidském údělu, láskyplné psaní o židovské obci, o osudech lidí v ní ostře kontrastují se skutečností, kdy je celá obec smetena německým nacismem.

Fischlovu *Píseň o lítosti* lze číst také jako výpověď o holocaustu. Příběh je rámován krátkou návštěvou cizince Daniela v městečku ležícím na jižní Moravě, v kraji, který autor důvěrně znal. Muž neurčitého věku sem přijíždí řadu let po válce. Vše se změnilo. Staré obchůdky zmizely a z bývalé synagogy se stalo kino Jalta.

Daniel marně přemýšlí, proč vlastně přijel, prochází se ulicemi města a vybavuje si obdobný horký den před mnoha lety, kdy stál spolu s ostatními Židy na náměstí připraven k transportu.

Před očima má zástup svých blízkých i sousedů ze vsi, z nichž přežil jen on sám. Vzpomínky jej vracejí do doby před válkou, do chvil prvního nahlédnutí do světa dospělých.

³⁸ Fischl, V.: *Píseň o lítosti*. Toronto, Sixty-Eight Publishers 1982, str. 112.

Zajímavý prolog Viktor Fischl k románu dodatečně přikomponoval a dodal mu tak významný rozměr: „*Prohlubuje totiž nostalgii, zahrnující stesk nad nenávratně změněným světem i nad ubohou nevědomostí člověka, o tragickou perspektivu židovského údělu v Evropě první poloviny 20. století.*”³⁹ Jediný mladý Daniel z komunity přežil hrůzy nacistického koncentráku a po letech se do vesnice vrátil. Jeho návrat otevírá otázku, jak dál žít ve světě, který člověku vše vzal, o všechno připravil. Jak mu dát smysl? Jak obnovit hodnoty, které potlačila síla a moc? Odpověď nechává Fischl na čtenáři.

Na prvotinu je dílo vyzrálé. Hovoří o mravní odpovědnosti, svědomí člověka, hledání příčiny a smyslu lidského utrpení. Ústředním tématem je ale především hledání vlastní cesty hrdinů k Bohu a jejich tázání po lidské, opravdové, nedogmatické víře. Mezi nejsilnější místa románu patří Fischlova myšlenka odpuštění tváří v tvář holocaustu.

Celou prózu Fischl obohacuje množstvím hebrejských a jidiš výrazů. Sám za celý text připojuje třístránkový slovníček hebrejských a jidiš slov, která se v próze vyskytují. Slova se týkají především židovských zvyků a svátků.

V *Písni o lítosti* jsou patrné i autobiografické rysy. Půvabné jsou portréty vypravěčových dědů, působivý je obraz ničivé síly holocaustu, v němž Fischl ztratil většinu příbuzných a jeho žena matku. Hranice mezi skutečností a fantazií je jako u řady dalších Fischlových próz mlhavá. Příběh hrdiny Daniela ale autorově životní cestě zcela jistě neodpovídá.

Vztah Viktora Fischla k Bohu se dál formuje ve filozofickém románu *Kuropění* (1975), který vyšel téměř po třiceti letech od napsání *Písně o lítosti* v curyšském exilovém nakladatelství Konfrontace. Příběh románu nemá klasický děj, některé pasáže z 52 krátkých kapitol mají velmi blízko k básním v próze, a proto bývá označován za lyrický filozofický román.

³⁹ Uhlířová, M.: *Fischlovo věčné téma*. In: *Rovnost* 1992, roč. 2, č. 189, str. 5.

Protagonistou a vypravěčem *Kuropění* je stárnoucí venkovský lékař, zemřela mu žena a on přestal jezdit léčit po okolních vsích a chodí jen po své vesnici s blízkým společníkem kohoutem Pedrem: „*Od Annina pohřbu jsem nebyl v kostele. Přestal jsem věřit, že je Bůh mezi námi. A je-li, je zlý. A není-li zlý, pak jeho dobro je jiné než to, které znám já. Pak nerozumím jeho řeči a naše rozmluvy nemají smysl.*”⁴⁰ Nenavštěvuje už ani nedělní bohoslužby a vede rouhavý dialog s Bohem. Duchovní klání svádí i s věrným přítelem pohanským kohoutem Pedrem. Denně spolu rozmlouvají a radí se o věcech běžných i abstraktních. Protihráčem a spoluhráčem zároveň je lékaři i kněz Baltazar, představitel víry v Boží spravedlnost, s kterým hrává šachy.

Pozoruhodné na celém příběhu je, že Žid Fischl v něm přemýšlí o víře katolíka. Jeho přemítání se však od jiných próz neliší, Bůh se k postavám zachovává totožným způsobem jako v případě příběhů s židovskou tematikou, nereaguje na jejich modlitby a prosby.

Mezi dialogy se objevují lékařovy vzpomínky z mládí. Retrospektivou pohlížíme na okamžiky šťastného manželství lékaře s Annou nebo na krátké milostné vzplanutí k Nadě. V závěru románu se lékařovi blízká mladá učitelka Hana, kterou obdivuje, sblíží s mladým doktorem, který starého lékaře přijel zastoupit ve chvíli, kdy byl nemocný a nemohl vykonávat svou práci.

Píseň o lítosti Fischl situoval přímo do české vesnice na jižní Moravě, v *Kuropění* se o umístění obce nezmiňuje, jen jména Fischlových postav lokalizují celý příběh kamsi do Čech. Česká vesnice je pro Fischla zvláštním místem s jakýmsi duchovním rozměrem, starý lékař se totiž svým chováním značně podílí na jejím chodu a uspořádání, je ve vsi všemi respektován a pomáhá svému okolí nejen při tělesných bolestech. Není jen mudrcem, ale běžně se stává soudcem a rádcem. To se projeví ve chvíli, kdy usmíří dva sedláky, z nichž jeden druhému zapálil stodolu a druhý jej pobodal nožem.

⁴⁰ Fischl, V.: *Kuropění*. Praha, Československý spisovatel 1991, str. 30.

V druhé polovině románu, v čase, kdy lékař těžce onemocní a několik dní musí ležet na lůžku, se do jeho myšlenek promítá neúprosné plynutí času. Ocítá se na pokraji smrti, tváří v tvář její nutnosti. Smrt je Fischlovými očima viděna skrytým židovským motivem uzavření smlouvy, je prostředníkem smíření, přípravy na setkání s Bohem a stává se jasnou součástí života. Obraz starého lékaře, který po celý život se smrtí bojoval, je ovlivněn zkušeností židovského etnika.

Stěžejní místa prózy tvoří dialogy lékaře s kohoutem Pedrem. Kohout, symbol dne plašícího noc, místy neústupný oponent ale zároveň Fischlův osobní erb, radostně prožívá dnešek, to, co je mu bezprostředně blízké. Doktorova životní filozofie ostře kontrastuje s Pedrovou. Kohout prohání slípky a jeho hédonismus doktor nikdy nepřijme za vlastní, jeho postoje se totiž až příliš střetávají s vlastními těžkými životními zkušenostmi.

V úvahách a dialozích obou protagonistů podobně jako v Písni o lítosti zaznívá množství otázek, které člověka trápí od narození. Každá otázka ale vyvolá jen další: „*Dovedl by ses okouzlit stejně krásou rozkvetlé růže, kdybys nevěděl, že zvadne, uschne a rozdrobí se v prach? A mohli bychom milovat se stejnou něhou, stejnou lítostí, chceš-li se stejnou vášní, kdybychom nevěděli, že my i ten, koho milujeme, musíme nakonec zemřít?*”⁴¹

V čem tkví podstata všech otázek? Poselství Kuropění ve filozofické rovině může znít prostě, smyslem ptaní je tázání samo. Každá otázka je ale především výrazem hledání člověka, v případě Kuropění hledání vztahu mezi Bohem a člověkem.

Hledajícímu lékaři kněz Baltazar jednou odpoledne říká: „*Víra je jako náš kostel, do kterého vy nechodíte. Základy má hluboké, pilíře pevné, zdi silné, ale bouře a vítr a smršť mohou rozbít okna, odnést tašky ze střechy, blesk může udeřit do věže a natropit škodu a spoušt'. A tu je třeba opravit vždy*

⁴¹ Fischl, V.: *Kuropění*. Praha, Československý spisovatel 1991, str. 116.

znovu. Bláhovost, jak vy říkáte, pošetilost, zlo v nás pracuje, i když věříme. A ne vždy je naše víra silnější než pokušení. Tu však zpověď a pokání spraví rozbitá okna a puklé zdi."⁴²

Smyslem víry je sama víra. Náš život má význam, jestliže je naplněný lítostí, pokorou a jen tehdy, činíme-li dobro, které stejně jako doktorovo chování s sebou ponese motiv služby.

Kuropění nepatří mezi Fischlovy prózy s transparentně židovskou tematikou. Hledání vztahu mezi Bohem a člověkem, motiv hněvu vůči Bohu a hledání vlastní pravdy má ale natolik silnou duchovní dimenzi, že je v kapitole o dialogu člověka s Bohem nebylo možné opomenout.

Román *Dvorní šašci* (hebrejsky 1982) vyšel poprvé česky v Praze v nakladatelství Art-servis v roce 1990. Je pozměněnou a podstatně rozšířenou verzí povídky *Soudce* z Fischlova souboru *Jeruzalémské povídky*. Společně s prózou *Loučení s Jeruzalémem*, která je volným pokračováním *Dvorních šašků*, a ve spojení s románem *Ulice zvaná Mamilla* tvoří takzvaný *Jeruzalémský triptych*.

Román byl přeložen do velkého množství jazyků. Filmová práva na *Dvorní šašky* zakoupil režisér Miloš Forman, na filmu ale nikdy nezačal pracovat. Samotného Fischla tato skutečnost mrzela: „*To víte, že je mi to líto. Nikdy neřekl, že to neudělá, ale také nikdy neřekl opak. Takže já už tomu moc nevěřím.*”⁴³

Forman nakonec od natáčení ustoupil. Sám ztratil v koncentráku rodiče a realizace projektu by tak pro něj mohla být vysoce traumatizující. Pokud by ale jednou někdo film přece jen natočil, jednalo by se zřejmě o nevšední podívanou, *Dvorní šašci* totiž nabízejí hned několik vizuálně nesmírně sugestivních scén.

⁴² Fischl, V.: *Kuropění*. Praha, Československý spisovatel 1991, str. 142.

⁴³ Emingerová, E.: *Dva životy. Hovory s Viktorem Fischlem*. Praha, G plus G 2002, str. 54.

Vladimír Píša v Nových knihách o Dvorních šašcích poznamenal: „Autor se nenechal svést k lákavým schématům, do nichž by se mu typy postav náramně hodily, a vytvořil psychologicky hluboké dílo.”⁴⁵ Podle řady recenzentů je román nebyvalý a má atraktivní příběh. Někteří jej dokonce zařadili mezi vrcholy naší poválečné románové tvorby. Polemikou mohou být naopak slova Pavla Janáčka, který se v Lidových novinách k románu vyjádřil kriticky: „Próza postrádá jednotný rytmus, jednotnou vypravěčskou modulaci. Je plná nefunkčních vypravěčských ozdob... Velký román by měl vykazovat větší vypravěčskou suverenitu.”⁴⁶

Ve Dvorních šašcích vypráví Viktor Fischl o osudu čtyř Židů (Kahany, Wahna, Riesenberga a Himmelfarba), kteří jsou za druhé světové války v německém koncentračním táboře vybráni díky svým výjimečným schopnostem nebo tělesným vadám velitelem lágru Kohlem, aby obveselovali velitelovy hosty při večerních pitkách. Dar zření, geniální paměť, schopnost naslouchat zprávám hvězd a tělesné mrzáctví předurčují jejich osudy.

Obrovská vůle žít šaškům umožní přežít hrůzy koncentračního tábora. Dokonce narostla do takových rozměrů, že kejklíř Wahn se ani nezachvěl, když mu na jednom z večírků kapitán Walz zastřelil jeho ženu. Chtěl jej tak donutit k chybě při žonglování a dosáhnout vítězství v sázce s hejtmanem Kohlem.

Všichni čtyři Židé válku přežijí, na cestě domů však nešťastně umírá Riesenberg. Lilipután, který tak nikdy nenaplní svůj životní sen založit si cirkus. Cesty ostatních tří šašků se rozcházejí, aby se později setkali v Jeruzalémě. Nejdříve Himmelfarb potká Kahanu, poté oba nacházejí Wahna. Ten, umíraje v nemocnici na následky zranění způsobené teroristickým výbuchem, vypráví o své cestě za vrahem vlastní ženy.

⁴⁵ Píša, V.: *Bez bolesti i bolestíství*. In: *Nové knihy 1990*, roč. 30, č. 25, str. 2.

⁴⁶ Janáček, P.: *Pokorné vzpoury*. In: *Lidové noviny 1990*, roč. 3, č. 177, str. 6.

Román je rozdělen do 23 kapitol nevelkého rozsahu. Má dvojdílné schéma. V první části jsme svědky retrospektivního líčení pobytu čtyř dvorních šašků v koncentračním táboře. Tato část není hlavním těžištěm prózy, ale jen expozicí pro část druhou, která tvoří jádro románu, kdy společně s Maxem Himmelfarbem a Kahanou nasloucháme vyprávění o dobrodružné cestě Adama Wahna.

S dvojdílnou kompozicí děje kontrastuje trojí historické pozadí. V prvním prostředí válečného Německa nahlížíme do koncentračního tábora. Hrůzy v táborech smrti zanechávají v srdcích hlavních postav nesmazatelné stopy, čas strávený v lágru je pro každého z nich dobou nepopsatelné nejistoty.

Druhým prostředím je svobodný svět, který otevírá nové možnosti. Pronikáme do něj při jízdě vlakem, kdy vagóny kostlivců odjíždějí pryč z koncentračního tábora, a v jednom z nich slavně přednáší o svých vizích lilipután Leo Riesenberg. Prostředí svobody dokresluje cesty Adama Wahna, který projíždí skrz otevřené hranice Rakouskem, Itálií, odkud se plaví do Argentiny.

Třetím v pořadí je prostředí města Jeruzaléma, které jako svaté město vytváří samo o sobě tajemnou a přitažlivou atmosféru. Je místem, kde autor Viktor Fischl po válce zakotvil, městem, do kterého po válce směřují kroky mnoha Židů, aby se navrátili do míst vlastních předků a hledali tak své kořeny. Po válce se jim stává novým domovem, upínají k němu naději na nový, poklidný život. Jeruzalém je místem vyprávění a zároveň se stává jakýmsi duchovním symbolem.

Není však jen klidným místem plným míru, což zakusí na vlastní kůži i hrdinové Dvorních šašků v době izraelsko-arabské války v roce 1967. Nejvíce se tento ozbrojený konflikt dotkne postavy Adama Wahna, ten je při jednom z arabských teroristických útoků vážně zraněn a končí v nemocnici, kde zanedlouho umírá.

Fischl si v románu pohrává se jmennou symbolikou. Virtuózní žonglér, kejklíř, kouzelník s kartami a pingpongovými míčky se jmenuje Wahn (der Wahn - blud, iluze). Jméno astrologa Maxe Himmelfarba, který věří osudu hvězd, přímo odkazuje k oblakům (die Himmel - obloha, die Farbe - barva). Nejmenšímu dvornímu šaškovi liliputánovi Leo Riesenbergovi přisoudil Fischl poněkud směšné jméno (Lev Obřihora).

Všechny čtyři židovské postavy se sešly náhodou za tragických okolností, jaké může nachystat jen válka. Postupně sledujeme, jak se tyto čtyři Židé vyrovnávají se svou válečnou zkušeností.

Myšlenková tíha příběhu leží na vypravěči Kahanovi. Povoláním byl soudcem, ale jeho zkušenost s válkou jej přiměla k rozhodnutí, že již nechce nikdy nikoho soudit. „*Zažil jsem dost, abych věděl, že vyjdu-li kdy z toho pekla živ, nebudu už nikdy moci a nebudu už nikdy chtít být soudcem.*“⁴⁶ Kahana neustále propadá úzkosti z prázdna, nedokáže si vysvětlit rozpor Boží existence a přítomnosti zla ve světě.

I ostatní šašci hledají odpověď na základní otázku po smyslu a řádu světa. Je Bůh? Ví vůbec, co činí? Je možné po pekelné zkušenosti z koncentračního tábora opět uvěřit ve vyšší smysl? Židovské postavy prožívají svou individuální vzpouru proti Bohu.

Max Himmelfarb se pochybností již nezbaví. Wahn a Kahana se k víře navrátí. Adam Wahn znovu uvěří během své cesty za pomstou, když jej zcela posedne myšlenka pomsty na esesákovi, který mu v lágru zavraždil ženu. Pronásleduje ho až do Argentiny. Na mořském břehu, kam jej kejklíř dovezl omámeného chloroformem, mu začal žonglovat před očima jako tehdy v táboře. Walz si uvědomil, kdo sedí proti němu, vyděsil se a v šoku sám vstoupil do moře a utopil se. Ve Wahnovi se probudila zapomenutá víra, neboť podle něj Bůh zasáhl, aby on sám nemusel vraždit.

⁴⁶ Fischl, V.: *Dvorní šašci*. Praha, Art-servis 1990, str. 11.

Kahana začal Boha znovu milovat v závěru románu při pohledu na hvězdy: „*Věděl jsem, že nebudu nikdy vědět - i když se nikdy nepřestanu ptát -, co je za tím vším, proč hvězdy krouží ve vesmíru a krvinky v mých žilách, jedno mi však v té chvíli bylo jasné. Že tolik nevýslovné krásy nemohlo být stvořeno bez cíle.*“⁴⁷ Vypravěč tak pochopil krásu a účel stvořeného světa.

Fischl, ač sám hrůzám koncentračního tábora unikl, ví, o čem píše. Jeho bratr na vlastní kůži brutalitu lágrů zažil. Líčí konkrétní zlo, kterému jsou dáni napospas živí, konkrétní lidé, a otevírá otázku, kde jsou hranice přijímání zla, kterým Bůh zkouší lidskou trpělivost a pokoru. Životní osudy Fischlových postav nám dávají krátkou odpověď, která je ale spíš polemikou než výraznou odpovědí.

Téma utrpení Židů za druhé světové války a především přemítání nad sdělitelností svědectví o holocaustu pokračuje ve dvou Fischlových prózách: *Hodináři z uličky zvěrokruhu* (hebrejsky 1984, česky 1992) a *Trojpovídce o dluzích* (2002). Viktor je napsal společně s bratrem Pavlem.

Hodinář z uličky zvěrokruhu je příběhem Viktora Bluma, hodináře, který má v jaffské uličce malou dílnu. Dostal se zpět z koncentračního tábora a podobně jako hrdinové *Dvorních šašků* si klade otázku po smyslu svého přežití. „*Po každém rozhovoru věděl Viktor jen jedno ještě jasněji než předtím. Že ten, kdo přežil peklo, mohl jím buď projít a nechat je za sebou, anebo nést v sobě dál to peklo, kterým sice prošel, ale ze kterého nikdy nevyšel a ono nevyšlo z něj.*“⁴⁸ Tíhu koncentračního tábora v sobě hrdina nese dál. Nikdo v jeho okolí jej nechápe a ani nemůže rozumět tomu, co se v něm odehrává, a tak se Viktor před ostatními lidmi i před vlastní ženou přetvařuje, dělá ze sebe herce a předstírá, že je se svým životem spokojený a že se se svojí minulostí vyrovnal.

⁴⁷ Fischl, V.: *Dvorní šašci*. Praha, Art-servis 1990, str. 153.

⁴⁸ Fischl, V.-Fischl, P.: *Hodinář z uličky zvěrokruhu*. Praha, Ivo Železný 1992, str. 45.

Z životní lži jej vytrhne a naději mu přináší malá čtyřletá holčička Dalia, která se jednoho dne objeví v hodinářském krámku, kde hledá svého vysněného koně Mahira. Viktor před malou dívenkou nemůže nic skrývat a na nic si hrát, protože Dalia jako malé dítě ihned rozezná opravdovou hru od falešné.

Viktor ale uniknout nočním hrůzám a děsům nedokáže. Neustále se mu vracejí do jeho myšlenek otřesné obrazy z koncentračního tábora. Nejhorší moment zažívá ve chvíli, kdy se pokusí sblížit se svou ženou Magdou: „*Pojednou nahota, které se dotýkal celým tělem, byla jiná nahota. Pojednou to nebylo už Magdino tělo, ale jiná těla, hromada jiných nahých těl ležících pod ním a na něm a vpravo a vlevo těsně vedle jeho vlastní nahoty. A každé z těch těl cítil chladnout a tuhnout pod rychle hnětoucími prsty.*”⁴⁹ Viktor po této události nevidí jiné východisko a rozhodne se spáchat sebevraždu.

Výbuch, při kterém jsou dva lidé zabiti a malá Dalia poraněna, jej ale od sebevražedného úmyslu odvrátí a Viktor objeví smysl života: „*Nikdo nevíme kdy, nikdo nevíme proč, každý vlečeme nějaké břímě a žádný nevíme kam. Ale ještě něco mi v té chvíli bylo najednou jasné. Že totiž ta tíha, kterou cítíme na bedrech a pod níž často klesáme, není jenom náš vlastní pytel starostí a hrůz, ale jedno veliké, obrovité břemeno, které neseme všichni a jen je každý podpíráme a zvedáme na jiném místě, v jiném bodu. A že ten, kdo svůj náklad shodí z ramene, zradí všechny ostatní, kteří teď musí tu tíhu nést i za něj, protože ji můžeme unést jen všichni dohromady.*”⁵⁰

V próze je náhle patrný motiv návratu, podobně jako Jakub z Písně o lítosti se hrdina Viktor vrací k těm, které má rád. Uvědomuje si, že nese zodpovědnost nejen za sebe a za svůj život, ale i za své okolí, které by sebevraždou zradil.

⁴⁹ Fischl, V.-Fischl, P.: *Hodinář z uličky zvěrokruhu*. Praha, Ivo Železný 1992, str. 104.

⁵⁰ Fischl, V.-Fischl, P.: *Hodinář z uličky zvěrokruhu*. Praha, Ivo Železný 1992, str. 162-163.

Do prózy okrajově zasahuje konflikt mezi Araby a Židy. Zde je nutné se krátce zmínit o místu, do kterého Fischl příběh situoval. Starý útulný přístav Jaffa dnes leží na jižním cípu Tel Avivu. Dříve se jednalo o město řízené Araby, na předměstí zde žily tisícovky Židů a židovské ghetto bylo častým místem potyček.

V próze čteme o nesmyslnosti arabských příkazů, o tom, jak židovské domky musely být nižší než příbytky Arabů. Židé pocítovali nepříjemnosti i v osobním kontaktu s Araby, směli stát muslimům jen po jejich levém boku, Arabům totiž bylo dovoleno plít jen přes levé rameno.

Nejjasněji vyobrazuje Fischl konflikt v konkrétním příběhu Araba Abu Hasana a Žida Mosheho. Opilý Hasan se vrací v noci na koni z hospody, projíždí židovským ghettem kolem Židova domu a častuje Mosheho urážkami, hrozí mu, že jej zastřelí, a v opilosti Mosheho udeří. Moshe však užije zákonu ghetta, ve kterém platí, že udeří-li někdo Žida do tváře, může být hnán před soud a bude-li uznán vinným, zaplatí za trest poškozenému dobytče, které má hodnotu Arabova tříměsíčního žoldu. Žid si tak zachová svou vlastní hrdost, nenechá se ponížít a domůže se práva.

Viktor a Pavel Fischlové společně napsali také Trojpvídku o dluzích, která obsahuje tři krátké povídky na téma dluh. Fischlové píšou o těžkostech, s jakými se splácí nejen peněžní dluhy. Do událostí všech tří příběhů osudově zasáhne válka. Přežití válečných hrůz se zde hrdinům stává ještě větším závazkem než Viktorovi v Hodinári z uličky zvěrokruhu.

V první povídce se vypravěč snaží splatit dluh vlastního otce, který byl poctivým obchodníkem, ale souhra náhod jej připravila o velké jmění a on se zadlužil. Ještě před svou smrtí se v rozhovoru svěří svému synovi: „*Nebýt tebe, chlapče, už bych tu dávno nebyl. Kdybych nevěděl, že nestačím-li svůj dluh splatit já, budeš tu ty, abys jej splatil, zabilo by mne to.*”⁵¹

⁵¹ Fischl, P. - Fischl, V: *Trojpvídka o dluzích*. Praha, Garamond 2002, str. 42.

Obchodníkův syn od této chvíle cítí povinnost vyrovnat se s otcovými věřiteli, nakonec však zjistí, že není komu peníze vyplatit, protože všichni otcovi věřitelé zemřeli v Osvětimi.

V druhé povídce s podobným schématem spočine na bedrech vypravěče dluh mlynáře, který před válkou slíbil jistému sedlákovi, že mu za dovezené obilí příští den zaplatí, jenže ještě té noci si pro něj přišli Němci. Mlynář zahyne v plynové komoře a vypravěč se jako jeho spoluvězeň po válce snaží sedláka vyhledat. Složitě pátrá po vsích, ve kterých mohli mlynář i sedlák žít. Když se blíží cíli, dozví se, že dluh opět není komu splatit. Onoho sedláka totiž zabili Němci za to, že za války skrýval Židy. Fischl tak vyobrazuje marnost lidského počínání.

Jako nejtěžší se jeví dluh ze závěrečné povídky. V ní má vypravěč vydat básně mladého básníka Viléma, který zahynul v lágru. Nejen tak splatí dluh, ale zachová i určité poselství, které by vypovídalo o holocaustu. Dluh nakonec za vypravěče splácí literát Horn, který o Vilémovi napíše knihu. Ve všech třech příbězích se postavy dobírají kruté pravdy, že přes veškerou snahu se jim za celý život nepodaří splatit dluhy všem lidem.

3.2. Láska k Jeruzalému

Když chodil Viktor Fischl ulicemi Jeruzaléma, znamenalo to pro něj něco posvátného. Tušil zde své kořeny a při každém kroku si uvědomoval, že kdesi hluboko pod ním byly ulice, kterými chodili král Šalamoun a král David.

V Jeruzalému měl svá oblíbená místa, ulici zvanou Mamillah, o které napsal trilogii, Ulici proroků a postranní Habešskou uličku, kde se odehrává řada jeho povídek. Oblíbeným Fischlovým místem byla i čtvrť jeho vlastního bytu Kirjat Moše, kde Fischlova žena, velká zahradnice, vykouzlila zelený ráj.

Svaté město si Viktor Fischl zamiloval, a tak není divu, že se dostává do titulu hned tří jeho knih, Jeruzalémských povídek (hebrejsky 1982, česky 1985), povídkového souboru Kafka v Jeruzalému (1996) a prózy Loučení s Jeruzalémem (1997).

Okouzlení Jeruzalémem je společné pro všechny Fischlovy povídky, které do tohoto prostředí situoval. Povídky jsou humorné i přemýšlivé a především plné zajímavých židovských postav a příběhů připravujících různá překvapení.

„Tak tomu je v Jeruzalému pokaždé znova. Myslíte, že jste něco promysleli až do konce, a pojednou vidíte nepřeborné množství nových možností. Myslíte, že jste došli na konec cesty, a popravdě jste se ocitli na křižovatce a tedy na začátku řady dalších cest... neboť toto město, kde se všechno nějak navzájem prorůstá a kde není začátku a není konce, je sice dobré ke všem, nejlepší však je k básníkům. Básní totiž za ně.“⁵²

V obou povídkových knihách, Jeruzalémských povídkách i souboru Kafka v Jeruzalému, vypráví Viktor Fischl příběhy ze současného Jeruzaléma, města, kde řadu let žil, posvátného místa pro Židy, křesťany i muslimy.

⁵² Fischl, V.: *Jeruzalémské povídky. Kafka v Jeruzalému*. Praha, Garamond 2004, str. 1.

„Vlastně je to Jeruzalém, který je protagonistou knihy - a jednotlivé, tu s epickou důkladností dovyprávěné, jindy jen letmo načrtnuté lidské osudy jako by byly svérázným dokladovým materiálem, který má podepřít vypravěčovo tvrzení, že Jeruzalém není město jako jiná města.“⁵³

Jeruzalémské povídky jsou prvním Fischlovým dílem, ve kterém čerpá inspiraci přímo ze svého izraelského domova. K některým z dvaceti krátkých povídek se později vrátil a znovu je zpracoval.

Fischlovi jde v povídkách především o zachycení zvláštní jeruzalémské atmosféry. Ta je patrná už v prvních třech povídkách Kiosk v Jeruzalému, Stařec pod cypřišem a Nosiči břemen, v nichž Menachem Salz prodává v kiosku na rohu ulice Princezny Mary a ulice zvané Mamilla a jeho papoušek po něm neustále pokřikuje. Večer co večer se u něj zastavuje Max Himmelfarb, který kolemjdoucím marně nabízí svůj teleskop, aby se podívali na oblohu a ve hvězdách našli to, co všichni hledají, když chodí s hlavou skloněnou k zemi. Nedaleko odtud, v ulici, která vede k Jaffské bráně, předčítá rabbi Yedidya těm, kdo se u něj zastaví, slova starých knih a o kus dál postává nosič břemen Ovadya.

Každá z židovských postav zaujímá v Jeruzalémě své místo i se svým příběhem a všechny společně jsou součástí velké povídkové kroniky pozoruhodného města. Jednotlivé epizody, které Fischl vypráví, tak mají charakter zastavení, nedá se ale říct, že by byly úplně oddělené a uzavřené, snadno k nim připojuje další nové příběhy.

Hodinář ve stejnojmenné povídce se nikdy nesmíří s vlastním životním neúspěchem. Za války spravoval hodinky, které zůstaly po zaplynovaných Židech v koncentračních táborech. Má pocit, že zklamal ve svém povolání. Nepodařilo se mu zastavit všechny hodinky po celém Německu, a tím ani celou nacistickou mašinerii. Fischl se zamýšlí nad tím, jak mohl hodinář přežít

⁵³ Dokoupil, B.: *Kdo to tam nahore hraje*. In: Tvar 1992, roč. 3, č. 3, str. 14.

dalších třicet let od konce války, když se dennodenně nepřestává mučit svou prohrou, která je malicherná a nemůže nic změnit na běhu dějin ani na osudu mrtvých Židů.

I do Jeruzalémských povídek se promítají Fischlova věčná témata, rozpor Boží existence a všudypřítomného zla, úvahy o pronásledování Židů, překonávání jejich válečných traumat, filozofování nad smyslem života a lidské existence. Vypravěč Jeruzalémských povídek je autorovou projekcí. Přemítá podobně jako Viktor Fischl, jak se lidská bolest slučuje s Boží moudrostí. Ptá se s rabbim Yedidyou, proč musel ve válce zemřít právě jeho syn, s hodinářem přemýšlí, proč právě on přežil hrůzy Osvětlení. Fischla neustále zaměstnává rozpor mezi Boží existencí a přítomností zla ve světě.

Mezi lamentace nad Božími záměry patří i povídka Děti a starci. V jejím závěru dva nerozluční přátelé Adam a Benjamin, kteří slouží u stejné vojenské jednotky, sedí před stanem, čistí pušky a ta Benjaminova, zřejmě nezajištěná, přítele zabije. Benjamin tuší, že by nedokázal žít se svou vinou, a druhým výstřelem bere život i sobě. Dva starci přemítají, proč Bůh chtěl, aby oba mladíci zemřeli: „*Jestliže je nad námi Bůh, který řídí naše kroky stejně jako kroužení planet, ať mi poví, jaký smysl mohla mít smrt právě těch dvou chlapců,*”⁵⁴ ptá se stařec David. Povídka končí mlčením obou starců a odpověď na ústřední otázku Fischl opět nechává na čtenáři.

Právě vypravěčův přítel David si klade stejné otázky jako sám vypravěč. Je podle něj pojmenován i jeden ze čtyř cyklů, do kterých autor povídkové příběhy rozdělil. Oddíl Můj přítel David má mezi ostatními zvláštní postavení. Prolíná jím motiv poklidného vyprávění v okruhu přátel. Na jedné straně v něm sledujeme výrazný dialog mezi postavami, který je plný harmonie a krásy, ovšem v protikladu s harmonií vnímáme pochybnosti postav a duchovní zápas, který většina Židů ve Fischlových povídkách neustále svádí.

⁵⁴ Fischl, V.: *Jeruzalémské povídky. Kafka v Jeruzalému*. Praha, Garamond 2004, str. 82.

„Život v Jeruzalému má čtvrtý rozměr. Nejsem tak domýšlivý, abych si troufal se domnívat, že tu čtvrtou dimenzi dokáži popsat, ale mohu uvést příklady, které snad mohou pomoci vysvětlit, co mám na mysli,“⁵⁵ těmito slovy začíná Trubač na šofar. Mají i samotné Fischlovy povídky nějakou odlišnou dimenzi, jakýsi čtvrtý rozměr, jaký je podle vypravěče vlastní posvátnému Jeruzalému?

Fischlova přednost je v tom, že jeho příběhy mají podobné schéma, jsou napsané podle stejného klíče. Prakticky v každém z nich nás nejdříve seznámí s charakterem postavy, vyjasní vztah protagonisty k vypravěči a poté se postava jistým způsobem střetne s osudem. Ze závěru příběhu často vyplyne nějaké poučení pro postavu, vypravěče nebo čtenáře. Povídky lze tak charakterem připodobnit k podobenství. Působ podobenství spočívá v tom, že bývá stručné a jasné a v několika slovech objasňuje složitou věc. Mohlo by se zdát, že Fischlovy povídky jsou na první pohled jen povrchními obrazy. Odporované osudy jeruzalémských postav ale mají hlubší dimenzi ve vypravěčově vědomí jinakosti židovského osudu. Další rozměr jim dodává vypravěčovo vnímání každodenního světa Židů, který je svým vnitřním způsobem specifický.

Soubor devíti krátkých příběhů Kafka v Jeruzalému tematicky navazuje na Jeruzalémské povídky. Sedm jich je zcela nových, dva (Listonoš a Malá noční hudba) jsou z Jeruzalémských povídek převzaté. Celý soubor je orámovaný dvěma povídkami s kafkovským námětem.

Úvodní povídka Kafka v Jeruzalému (1) je založena na rafinovaném snovém příběhu. Před vypravěčem se neustále promítá obraz mladého muže, který je velmi podobný Franzi Kafkovi. Kafka ale zemřel před padesáti lety. Vypravěč s touto záhadnou postavou jede vlakem, snaží se přemoci ostych, vlastní pochybnost, nerozhodnost a rád by ji oslovil.

⁵⁵ Fischl, V.: *Jeruzalémské povídky. Kafka v Jeruzalému*. Praha, Garamond 2004, str. 123.

Neobyčejně fantazijní příběh evokuje Kafkovo dílo. Cestující vlakem má na kufru cedulku s nápisem Josef K. a zbytek jeho jména je schovaný pod kouskem pláště. Podobně jako se kdysi Řehoř Samsa proměnil v odporný hmyz, kafkovský hrdina Fischlovy povídky zmizí ve škvíře mezi dvěma kvádry Zdi nářků. Fischlovy postavy jsou vyobrazené mlhavě jako Kafkovy. Vypravěč usiluje o to proniknout k jakési záhadě v podobě setkání s tajemným člověkem. Vyústění vypravěčovy snahy ale v podobě hrdinova zmizení jen odhaluje paradoxy mnohých životních situací.

Z židovského pohledu je pozoruhodný příběh ztraceného nemluvněte z povídky Nalezeneček. Vypravěč a jeho přítel na ulici objeví odložené dítě a dají je do arabského nalezince. Po celý zbytek povídky pak tíží vypravěče myšlenka, že dítě mohlo být z židovské matky. Přemýšlí, jak by dopadl osud mladého muže, kdyby byl Židem a nedostal se mezi odlišnou kulturní společnost. Příběh zároveň problematizuje otázku víry. „*Rodíme se do své víry? Je předem dáno, jakou víru budeme vyznávat?*”⁵⁶

V Přednostovi stanice Fischl pohlíží do prostředí jeruzalémského nádraží, místa, které označuje jako Popelku, kterou nenašel žádný princ po ztraceném střevíčku. Přijíždí sem totiž malé množství vlaků a minimum je jich vypravováno na cestu zpět. V této atmosféře se odehrává příběh Žida Taussiga, který byl po léta přednostou stanice v Terezíně. Poblázněný chodívá den co den přivítat každý vlak, aby, jak sám říká, nevyšel ze cviku. Ve skutečnosti mu nejde o železničářskou práci, čeká, že by se vlakem mohl vrátit někdo z koncentračního tábora.

Příběhy podivných židovských obyvatel Jeruzaléma dokresluje povídka Mucharem. Nese název po pojmenování dne, kdy se v Jeruzalému lidé stěhují z jednoho bytu do druhého. V tento den může dát každý majitel domu výpověď svému nájemníku a naopak.

⁵⁶ Kučerová, B.: *Prostor Jeruzaléma v díle Viktora Fischla*. Praha, Pedf UK 2002, str. 57.

Majitel domu, do kterého se pak nastěhoval nový nájemník, je povinen dát byt na své náklady nově vymalovat. Za celým stěhováním stojí i podivná teorie, podle které v každém bytě zůstává nějaká vlastnost těch, kteří patřili k jeho původním majitelům, a proto je důležité vědět, kdo bydlel před vámi. Jeden Žid se proto v povídce rozvádí se svou ženou kvůli tomu, že před ním žili v bytě dva rozvedení.

Povídky ze souboru Kafka v Jeruzalému jsou plné tragikomických postav jako je jeruzalémský krejčí Julius, který poté, co zapomněl číslo svého milionového konta ve Švýcarsku, se jen šťastně směje, nebo tajemný cestující Josef K.

Fischl se v povídkách dotýká židovské mentality, židovských zvyků i obyčejů a často je obohacuje překvapivou pointou. Mnohdy neobvyklé příběhy židovských obyvatel Jeruzaléma ale mají daleko k idyle, postavy se musejí potýkat s těžkými životními zkouškami a nesou si s sebou své vlastní pochybnosti, mučí se nezodpověditelnými otázkami a válečnými traumaty. Zajímavé je, že vypravěčem všech povídek je Čech, starý spisovatel pocházející z Prahy, jako by i touto skutečností Fischl naznačoval, že na svou rodnou zemi nezapomíná.

Ulice zvaná Mamila byla nejdříve vydaná hebrejsky (1984), do češtiny si ji Viktor Fischl přeložil sám. Do prózy pronikají motivy, postavy i celé příběhy z románu Dvorní šašci a z Jeruzalémských povídek. Opět se zde setkáváme s Menachemem Salzem, majitelem kiosku v ulici, která vede k Jaffské bráně, nebo s obrem Miškou, nosičem břemen, který je podle bláznivé Šulamit praprapravnukem Golema.

Vypravěčem příběhu je starý hrbatý sudí, jeden z dvorních šašků, který díky své jasnozřivosti přežil koncentrační tábor. V próze je nejen vypravěčem ale zároveň citlivým pozorovatelem postav a jejich příběhů, které se odehrávají v blízkosti ulice zvané Mamila.

Tvář této ulice se zcela promění během šestidenní války v roce 1967, která zasáhne do osudů všech obyvatel Jeruzaléma: „*Za zavřenými dveřmi a okny sedí lidé a truchlí. A my ty lidi známe a víme, nad kým truchlí. Najednou nevěnujeme pozornost tomu, co nám Max říká o slavné minulosti, protože teď jsme schopni se soustředit jen na bolest současnosti. Nosič břemen Ovadya se sklání pod tíhou břemene, rabbi Yedidya nenajde slova útěchy ve svých knihách, které přečetl již stokrát, a Jakub Birnbaum už nikdy nezasklí tohle rozbité okno.*”⁵⁷

Ulice zvaná Mamila je podobně jako Jeruzalémské povídky mozaikou lidských osudů. Místy se próza přibližuje lyrice a stává se chvalozpěvem městu měst, věčnému Jeruzalému, kterému především v závěru knihy Fischl věnuje hned několik úchvatných obrazů: „*Město se dole podobalo černé perle, jejíž tvary rostou a mění se do tvarů barokní sochy, položené na stříbrné mušli, s perleťově růžovými okraji, a za chvíli růži otevírající své lístky ozdobené kapkami rosy. Chvíli bylo jako královská koruna, chvíli zas jako nejkrásnější ze všech žen, která strhává závoj za závojem, dříve než vejde do lázně. A bylo jako ocelová přilba z již zapomenutých válek a jako Davidova harfa a pak jako oltář připravený k oběti a hořící keř, který se obrátil v kámen.*”⁵⁸

Próza *Loučení s Jeruzalémem* (1997) navazuje na román *Dvorní šašci* a prózu *Ulici zvaná Mamila*. Je posledním dílem Fischlova Jeruzalémského triptychu, ve kterém se vypravěč po smrti svého blízkého přítele Menachema Salze začíná loučit s lidmi okolo sebe a především pak se samotným Jeruzalémem.

Vypravěč prochází ulicemi čtvrtí po čtvrti a postupně ve svém loučení nespátřuje jen nostalgii a smutek, ale probouzí se v něm i radost, když přijme roli zpovědníka a přítele pacientů v nemocnici svého přítele. Zde se také během svých hovorů později sblíží s pacientkou Klárou.

⁵⁷ Fischl, V.: *Ulice zvaná Mamila*. Praha, Garamond 2006, str. 101.

⁵⁸ Fischl, V.: *Ulice zvaná Mamila*. Praha, Garamond 2006, str. 142.

V celé knize pulzuje neustálé napětí mezi Židy a Palestinci. Fischl v próze využívá znalost světa, ve kterém léta žil a kde již dlouho panuje napětí a nepřestává násilí. Proto do prózy proniká strach. Postavy se v ní bojí o své blízké, o vlastní život.

Působivé jsou scény, ve kterých Fischl ukazuje arabsko-izraelský konflikt v konkrétních životních situacích. Například když u Damašské brány Arab Abu Dauda (vypravěčův dobrý přítel) od vypravěče odvrátí svou tvář: „*Nebylo ted' pochyby o tom, že to udělal opravdu proto, že se bál být viděn asi nejen se mnou, nýbrž s každým Židem.*”⁵⁹ Okamžik, kdy dva lidé, kteří se po léta znali a byli blízkými přáteli, se ani nemohou pozdravit, neboť vzájemný pozdrav by znamenal zradu a Arabové by jej interpretovali jako spolupráci s nepřítelem, patří k silným místům prózy.

O nesnášenlivosti mezi Araby a Židy vypráví i příběh vypravěčova přítele, jehož židovská dcera se zamilovala do Araba, a ač si oba byli vědomi potíží, které na ně čekaly, dali se civilně oddat na Kypru. V Jeruzalémě pracují jako lékaři, ale zhoršení vztahů mezi Araby a Židy je donutí k opuštění Jeruzaléma.

Židovská dívka s arabským mužem zakoušejí úzkost, strach a později jim dokonce začne být vyhrožováno anonymními dopisy: „*Poslední, který nebyl ani oznámkován a který někdo patrně vložil osobně do schránky, obsahoval hrozbu, že neopustí-li prašivou Židovku, se kterou zradil vlastní národ, zabijí strážci arabské čistoty jejich dítě.*”⁶⁰

Do Loučení s Jeruzalémem Fischl vmísil i působivý milostný příběh. Vypravěč se v něm při terapeutických setkáních s pacienty v nemocnici seznámí s Klárou, která se mu stane životní láskou. Oba pak společně prožívají poslední chvíle loučení se svatým městem.

⁵⁹ Fischl, V.: *Loučení s Jeruzalémem*. Praha, Melantrich 1997, str. 61.

⁶⁰ Fischl, V.: *Loučení s Jeruzalémem*. Praha, Melantrich 1997, str. 97.

Klára je pro vypravěče nejen múzou ale zároveň i jakýmsi filozofickým spoluhráčem. Plní podobnou úlohu jako kohout Pedro v dialozích se stárnoucím lékařem v Kuropění, jen s tím rozdílem, že v Loučení s Jeruzalémem vypravěč s Klárou nacházejí shodnou názorovou cestu.

Vypravěč v ulicích Jeruzaléma několikrát potká bílého osla, takového, na kterém do Jeruzaléma přijel Ježíš předtím, než byl ukřižován. Loučení s Jeruzalémem také symbolicky jedna scéna s oslíkem uzavírá. Osel v ní čeká na svého pána, tak jako podle židovské víry čekají Židé na Mesiáše, který má přijít.

3.3. Židovská tvář pražské Páté čtvrti

Praha a magické židovské město charakteristické pro román *Pátá čtvrt'*, motiv krásy rodinných vztahů a domova, Fischlovi příbuzní nebo archetyp české vesnice jsou silným výrazem Fischlova češství. To všechno najdeme ve Fischlových prózách *Hrací hodiny*, *Všichni moji strýčkové*, *Hovory s jabloní* a *Rodný dům*.

V románu *Pátá čtvrt'* (1991) opouští Viktor Fischl prostředí Jeruzaléma a obrací svou pozornost k Praze. Román, „*v němž je - s výbornou znalostí realití konce 19. století a patřičně meyrinkovskou atmosférou - vystaven pomník bývalé pražské židovské čtvrti*,”⁶¹ Fischl situuje do čtvrti Josefov, ve které chvíli bydlel. Její název (*Pátá*) je zdánlivý protimluv, podobně jako Jeruzalém se stává mírně záhadnou a nevšední kulisou celé prózy.

Vypravěčem příběhu je Samuel Brandeis, který postupně zachycuje obraz mizející asanované městské části. Obyvatelé zde občas potkávají Golema, rozmlouvají s mrtvými, hodiny na zdejší radnici se tu posouvají jakoby proti proudu času a lidé více vzpomínají na vlastní minulost.

Pátá čtvrt' je plná pověřivých postav, bláznů, podivínů, židovských šejdífů a lakomců: „*Řekli-li jsme dříve, že se Pátá čtvrt' podobala vetešnickému krámu, byla to jen polopravda. Ve skutečnosti se Pátá čtvrt' podobala něčemu mezi jarmarkem a panoptikem, něčemu mezi blázincem a půjčovnou masek. I lunapark i bludiště, i kaleidoskop i smuteční průvod. Nikde nepřipadalo na čtverečný kilometr tolik podivínů, nikde se vám nestalo tak často jako zde, že se vám zdálo, že se díváte do zkreslujících zrcadel, na jaká se tu naráželo na každém kroku.*”⁶² Z románu je cítit Fischlova fascinace malými krámkami vetešníků, zastavárnami plnými harampádí a křivolakými uličkami, kterými kráčí samotný Golem.

⁶¹ Špirit, M.: *Se světem v náruči*. In: Literární noviny 1991, roč. 2, č. 22, str. 4.

⁶² Fischl, V.: *Pátá čtvrt'*. Praha, Ivo Železný 1991, str. 52-53.

Osudy mnohých židovských postav jsou záhadné. Fischlův výsledný románový obraz vzniká z mozaiky drobných příběhů, mezi kterými tvoří hlavní linii detektivní příběh žhářství a vraždy odehrávající se v kulise židovského města. Řeší se zde požáry čtyř vetešnických krámků. Vrah a žhář je v závěru příběhu odhalen. Zjistí se, že se jedná o jednu a tutéž osobu.

Detektivní zápletka a dobrodružný příběh dodávají próze na čtivosti, ale v našem pohledu je ústřední a zásadní jiný příběh, v knize zdánlivě okrajový. V jedné z krátkých kapitol se vypravěč setká s Leonem Sternem, bývalým spolužákem, a vedou spolu podobný spor, jaký měli před čtyřiceti lety, kdy se přeli o to, má-li Žid být hrdý na to, že je Žid, anebo má co nejrychleji zapomenout na to, z čeho vyšel a odkud vyšel.

Má se Žid držet tradice svých předků, nebo se snažit splynout s těmi, v jejichž středu žije? Může se vůbec takové splynutí Židům podařit? Nebudou nakonec odmítnuti jako cizinci? Podle vypravěče Samuela Brandeise má Žid zůstat svůj, Leo Stern si naopak myslí, že by se měl obrátit zády ke své minulosti.

Vypravěč se obává, že asanace připraví Pátou čtvrť o její jedinečný ráz, zbaví ji její židovské tváře a udělá z ní další Smíchov. Leo proti němu ostře argumentuje: „*Kdo potřebuje třiatřicet synagóg? Pět nestačí? Proč zvláštní nemocnice, sirotčince, starobince? Proč věčně zpátky do ghetta? Je třeba vyjít ven a nikdy se nevrátit.*”⁶³ Nežid nebude mít problém ztotožnit se s Leovým názorem, ale není ani těžké vcítit se do postojů Samuela, Židé se podle něj nestaví proti modernizaci, jen touží žít po svém, v prostředí, které si vytvořili a nechtějí se vzdát toho, co je jim drahé.

Pražská Pátá čtvrť není věrným obrazem židovského města z počátku minulého století, v románu je spíš Fischlovou uměleckou vizí a jakousi legendou, čemuž nasvědčuje i neustále se zjevující Golem.

⁶³ Fischl, V.: *Pátá čtvrť*. Praha, Ivo Železný 1991, str. 133.

3.4. Dětství a krása rodinných vztahů

„Už vím, proč je spisovatel Viktor Fischl tak vyrovnaným, radost přinášejícím a vnitřně bohatým člověkem. A to i přes utrpení, kterému se ve 20. století vyhnul málokterý Žid. Důvod je prostý - prožil harmonické dětství,“⁶⁴ píše o Fischlovi Karel Souček. A právě Fischlovo dětství je námětem románu *Hrací hodiny* (hebrejsky 1982, česky 1993).

Jako v Páté čtvrti i v *Hracích hodinách* se Fischl obrací z české vesnice, která hraje důležitou úlohu v *Písni o lítosti a Kuropění*, do městského prostředí. Prózu situuje do českého městečka. Její příběh mírně připomíná *Píseň o lítosti*, i zde totiž malého desetiletého chlapce začíná zajímat svět dospělých.

Desetiletý vypravěč podobně jako Daniel v *Písni o lítosti* prodělává první zkušenosti s okolním světem. Zvláštní postavení v jeho mysli mají hrací hodiny, které stojí v obývacím pokoji. Pohledem vypravěče na ně se celý román otevírá i uzavírá.

Hodiny symbolizují rodinou pohodu a vzájemnou lásku vypravěčových rodičů: „*Měli jsme doma hrací hodiny. Když odbily plnou hodinu, hrály vždy starý menuet a panáček s bílým copem a panenka s krinolínou k tomu tančili. Byli-li právě oba v pokoji, kde hodiny stály na pianinu, nechal otec všeho a šel maminku pokaždé políbit.*“⁶⁵

Malý vypravěč sleduje dětskýma očima poklidný život městečka, který jen občas naruší neobvyklá záležitost jako nevěra, krádež nebo sebevražda. Rodiče mu jsou vzorem a od nich se dozví zásadní poselství, že nejcennější, co člověk má a co si s sebou odnáší, nejsou peníze, ale krásné zážitky v srdci a každý z nás by měl žít tak, aby jich vlastnil co nejvíc. V *Hracích hodinách* vypravěč slíbil, že o svých příbuzných bude vyprávět ještě příště.

⁶⁴ Souček, K.: *Anděly můžeme potkat i na zemi*. In: *Plzeňský deník* 1993, roč. 3, č. 266, str. 6.

⁶⁵ Fischl, V.: *Hrací hodiny*. Brno, Atlantis 1996, str. 5.

Vypravěčovo slovo se vyplnilo v románu *Všichni moji strýčkové* (1987), v němž nás seznamuje s rodem Lípů. Díky rafinované kompozici se až v epilogu románu dozvídáme, že skutečným vypravěčem příběhů je otec vypravěče, který si o svých strýcích psal deníky. Jeho syn je po tatínkově smrti našel jako přerušovaný rukopis na jeho stole v Jeruzalémě.

Patriarchou celého rodu Lípů je dědeček Gabriel, bohatý statkář, který sleduje osudy svých synů. Je jich hned deset a díky tomuto velkému číslu vznikla celá mozaika jejich osudů. Příběhy synů se odehrávají na různých místech Habsburské monarchie a za doby první republiky. Přes tragičnost osudů některých strýčků v románu nalezneme i příběhy zábavné a úsměvné. Jako do Hracích hodin ukryl Fischl poslání o sbírání životních zážitků, v próze *Všichni moji strýčkové* je snaha o určité poselství snad ještě výraznější, a to v postavě dědečka Gabriela.

Dědeček Gabriel, který je silnou osobností, oporou rodině i celé obci, se v závěru románu se všemi příbuznými i lidmi, které měl rád, pomalu loučí. Ví, že brzy zemře, a při rodinné oslavě svých osmdesátin se odhodlá k nečekanému kroku: „*Otevřel krabici, kterou přinesl s sebou, již si však ostatní povšimli až teď - mnozí ji znali a věděli, že do ní ukládal jejich dlužní úpisy -, popošel o několik šouravých kroků blíže k ohni, nad nímž se dosud na rožni otáčely zbytky opékaných dobytčat, vysypal obsah do plamenů a nakonec za vším hodil i krabici samu. Než zase těžce usedl do svého proutěného křesla řekl ještě: "Tak. Ode dneška mi nikdo z vás už nic nedluží."*⁶⁶”

Touto scénou vrcholí Fischlův obdiv k nejušlechtilejším vlastnostem člověka. Příběh Gabriela ostře kontrastuje s povědomím obrazů středověkých židovských lichvářů, kteří se stávali stále více předobrazem Žida obecně. Pojem „židovský lichvář“ byl symbolem nepřátelství vůči Židům, v postavě Gabriela jej ale Fischl zcela proměňuje a ukazuje jeho novou tvář.

⁶⁶ Fischl, V.: *Všichni moji strýčkové*. Praha, Ivo Železný 1995, str. 133.

Hovory s jabloní (1999) jsou příběhem o truhláři Josefovi a jeho celoživotní lásce Olině. Fischl Hovory situuje do jedné české, nebo moravské vsi. Vesnici přibližuje jako prostor setkání mladých a starých lidí, nese v sobě sousedskou přívětivost i nevraživost a promlouvá jako letitý archetyp české literatury.

Hlavní postava po celou dobu vyprávění vede hovor se starou jabloní, která protagonistu Josefa provází v době dobré i zlé: „*Ej, jablůňko, má jablůňko, život je jako otevřený zpěvník a jsou v něm písničky veselé i smutné a ty i ony je třeba zpívat a přestat nejvýš na chvíli, a to jen abychom nabrali dech pro novou píseň.*”⁶⁷

Jabloň společně s tápajícím hrdinou Josefem prožívá jeho manželské poklesky. Do jeho svazku s ženou Olinou vstupují všední problémy, vzájemná nepochopení a rozdílné postoje hrdinů v době životních zkoušek, a Josef proto hledá lásku u dvou jiných žen Jany a Vlasty.

Sledujeme tak hrdinovo pochybení, později ale i šťastné obnovení vztahu s milovanou ženou Olinou. Pomyslným plodem pak není jen znovu obnovená láska mezi oběma. Ústřední postava truhlář Josef se zároveň raduje z toho, jak se rozrůstá jeho rod. Ve stáří se neuzavírá do sebe, ale prožívá každý okamžik se svými blízkými, a to i ve chvíli, kdy lékaři zjistí, že jeho žena má nádor na mozku a umírá.

Převážná část prózy je postavena nejen na dialogu Josefa s jabloní. V druhé části románu Josef navštěvuje každý den hrob své ženy Oliny a hovoří s ní o minulosti a sděluje jí přítomné zážitky. Jejich rozmluvy jsou silné, neboť ženu opravdu miloval a rozumí si s ní natolik, že mu sama odpovídá. Bez ostychu s ní hovoří o všem, o radostech i problémech všedního dne a nebojí se s ní rozebírat problémy milostné. Láska v románu Hovory s jabloní lidi sblíží.

⁶⁷ Fischl, V.: *Hovory s jabloní*. Praha, Hynek 1999, str. 144.

Například Helena Suková se neustále stará o svého muže, který po pádu ze střechy navždy ochrnul. Láska ale lidské charaktery i proměňuje, to ukazuje příběh „obecního býka“ Vojty Balcara, který se po svatbě uklidní. Nejsilnějším místem prózy je ovšem Josefovo poznání, že láska by neměla sklouznout v pouhou smyslnou žádostivost.

Malý vypravěč Karlík v románu *Rodný dům* (2000) společně se svým nejlepším přítelem Jarkou Kozlem uzavře mušketýrské přátelství a v duchu hesla mušketýrů, které si předělají („jeden za oba, oba za jednoho“), se odehrává románový příběh, v němž očima dorůstajícího chlapce sledujeme historii jeho rodného domu. Oba chlapci prožívají nezapomenutelné zážitky, v domě se neustále něco děje a oni mají o zábavu postaráno. Malý vypravěč se často schovává do velkých beden a někdy sám a jindy se svým kamarádem zde pak přemýšlí o nevyřešených tajemstvích, hloubá a filozofuje. Dialogy obou mladých postav zajímá především Bůh a jeho postavení ve světě.

Sdílejí spolu všechno až do chvíle, kdy dojde k první milostné hře mezi Karlíkem a jejich sloužící Madlou. Tehdy se poprvé Karel rozhodne Jarkovi s něčím nesvěřit, i když nepřestal být jeho nejlepším přítelem a mušketýrem, jsou podle něj věci, se kterými se každý musí vypořádat sám.

Pozoruhodnější je, že se tak stane, když se blíží Karlíkova třinácté narozeniny, věk židovské dospělosti, a on má poprvé před shromážděním v synagoze přečíst úryvek z tóry. Tatínek však rozhodne jinak: „*Uložím ti raději na knížku, co bych musel zaplatit panu rabínovi Eisnerovi za to, že tě naučí číst, co se očekává od toho, jehož barmicva padla na tuto sobotu – stejně bys nerozuměl ani slovo z té hebrejštiny a jistě by sis to napsal latinkou, abys to vůbec mohl číst -. a přidám ti, co bych musel darovat synagoze a co by stála hostina pro sto lidí, které bych jistě musel pozvat. Jednou, až dorosteš, budeš si za to moci vyjet do světa na výlet.*“⁶⁸

⁶⁸ Fischl, V.: *Rodný dům*. Praha, Hynek 2000, str. 134.

Karlíkův otec nebyl silně věřící a mamince jeho rozhodnutí nějak zvlášť nevadí. S řešením ale není spokojený dědeček Filip, jediný opravdu zbožný člen rodiny. Ten se rozhodne místo rodičů předat Karlíkovi náboženský odkaz a k třináctým narozeninám mu daruje modlitební šál a vezme jej do synagogy.

Nejen vnuk ale i rodiče jsou zasaženi dědečkovým zbožným příkladem. Dědeček netouží po okázalém rituálu, ale chce malého chlapce nasměrovat po jeho životní cestě. Rodinné vztahy se prohloubí ještě jiným příběhem, celou rodinu stmelí tragická událost, při níž zahyne Karlíkův kamarád a malý vypravěč skončí na dlouhé týdny v nemocnici.

Během jeho nemoci domovník sežene zájemce, který odkoupí staré bedny, ve kterých tak rád filozofoval: „*Tady končí moje dětství, pomyslel jsem si hořce. Così ve mně však také říkalo: Snad skončilo už dřív. Snad oné noci s Madlou, snad když zemřel dědeček Filip. A když o tom přemýšlím teď o půl roku později, zdá se mi, že naopak dosud trvá a neskončí nikdy. Neboť dětství je dobou nejmocnějších objevů a zážitků tak hlubokých, že jakkoli krásné, jakkoli hrozné a otrěsné bývá to, co následuje, nic nesmaže naše dětské prožitky, myšlenky a objevy. Zůstává to někde na samém dně v nás a nepřestává žít až do samého konce.*”⁶⁹

V Karlíkově závěrečném monologu je i kus Fischlova životního vyznání. Prózu napsal jako devadesátiletý stařec, hrdinové v jeho dílech často prožívají příběhy plné návratů a také vypravěč zde zažívá jeden velký vzpomínkový návrat, tentokrát do dětství. Zjišťuje, že jej formovalo a přineslo mu vše, na čem později v dospělosti mohl stavět. Ústy Karlíka promlouvá o svém dětství vlastně sám Fischl. Potvrzují se tak slova Karla Součka z počátku této kapitoly, že Fischl se stal vyrovnaným člověkem právě díky harmonickému dětství

⁶⁹ Fischl, V.: *Rodný dům*. Praha, Hynek 2000, str. 162.

3.5. K Fischlově próze pro děti

Fischlovy prózy pro děti netvoří v autorově literární tvorbě oblast nejdůležitější, ovšem ani ne zcela nepodstatnou. V pohádkových příbězích Viktora Fischla se totiž objevují motivy z jeho próz pro dospělé a jejich mravní dimenze vypovídá jednak víc o jeho židovství, ale i obyčejném pohledu na člověka.

V roce 1985 napsal Fischl pohádku Hakarusela Hakchulam (Modrý kolotoč, česky 2000), po ní následoval pohádkový soubor Strýček Bosko (1993) a pohádkový příběh Říkali mu Sefi (1998).

Modrý kolotoč je kniha určená dětem mladšího školního věku. Próza je plná nadpřirozených jevů, kouzel a zázraků, ve kterých vypravěč sleduje cestu zvířátek z venkovského kolotoče na svobodu.

Na modrém kolotoči uvězněná zvířata jsou nucena poslouchat rozkazy zlého principála. Mezi ně patří i plavý grošák, kterému ostatní říkají Princ, a díky němuž se zvířátkům podaří dostat na svobodu. Principál, je ve skutečnosti zlým čarodějem a grošák opravdovým princem Felixem, který se zamiluje do půvabné víly Stelly a získá její srdce. Ze zlého čaroděje se nakonec stane hodný ředitel lunaparku.

Silným místem pohádkové prózy je setkání hrdiny Felixe (latinsky šťastný) s půvabnou vílou Stellou (latinsky hvězda). Princ se při něm stává šťastným a víla je půvabná jako hvězda: *„Pověz mi jen ještě jedno,“ volal za ní, když byla už mezi břízami. Na chvíli se zastavila. „Jak se vlastně jmenuješ?“ „Stella,“ zavolala, ještě než zmizela. „Stella,“ opakoval po ní a zlobil se sám na sebe, že mezi všemi jmény, na která myslel, právě na toto nepřišel. „To se ví. Stella, to je latinsky hvězda, a ona zářila jako hvězda a byla líbezná a moudrá jako hvězda na nebi.“⁷⁰*

⁷⁰ Fischl, V.: *Modrý kolotoč*. Praha, Olympia 2000, str. 50-51.

Postava víly Stelly nese autobiografické rysy Fischlovy ženy Stelly Bergerové, kterou mladý Viktor poznal v organizaci spolku sionistů v Praze jako student práv.

Fischl v pohádce řeší mravní dilema, co má udělat se zlým člověkem. Jak se se zlem vypořádat, zda jej pomstít, nebo zničit. Situace evokuje příběh Žida Adama Wahna z Dvorních šašků, který se toužil pomstít esesákovi za to, že mu zastřelil ženu. Hrdina Felix přemýšlí, jak by se zachoval zlý principál, kdyby dostal podobnou příležitost pomstít se Felixovi a Stelle. Vyústění dilematu má ryze pohádkový charakter. Kouzelník je zbaven kouzelné moci, Stella a Felix mu vezmou píšťalku, ve které je ukryta. Podle vypravěče je pak největším trestem pro zlého člověka, když musí druhým činit dobro, ze závěru pohádky tak vyzní Fischlova neutuchající až patetická víra v dobro: „*Dobro je nakonec tak silné, že i zlého člověka obrátí v dobrého*“⁷¹, říká Stella.

Pohádkový soubor Strýček Bosko obsahuje tři kratší pohádky nazvané Půlapůlsko, Království pohádek a Země splněných přání. Fischl zasazuje příběhy do přitažlivých míst mimo prostor a čas. Na hrdinu Ferdu v nich díky strýčku Boskovi čekají různá dobrodružství. „*Básnivá postava strýčka Boska navozuje sice imaginární svět her, avšak v tomto fiktivním prostředí přiblíženém s mimořádnou lyričností jsou navozeny modelové situace světa reálného, které dětská postava musí reflektovat a s nimiž se musí vyrovnat.*“⁷²

V případě malého Ferdy se nejedná o dobrodružnou cestu bez cíle, ale o cestu objevování pravých životních postojů a hodnot, ve které se člověk denně rozhoduje při střetu dobra a zla.

Království pohádek pokračuje ve Fischlově fantazijní představivosti a obraznosti. Jasná mravní ponaučení a průzračné příběhy z pohádky o Půlapůlském království se zde jen proměňují v hlubší filozofické problémy.

⁷¹ Fischl, V.: *Modrý kolotoč*. Praha, Olympia 2000, str. 104.

⁷² Svadbová, B.: *Magický svět strýčka Boska*. In: *Tvar* 1994, roč. 5, č. 3, str. 20.

Závěrečným pohádkovým příběhem Země splněných přání se Fischlův pohádkový soubor Strýček Bosko uzavírá. Opět je vystaven podobným způsobem jako předešlé příběhy a kombinuje fantazijní představivost obohacenou o silné snové pasáže s filozofujícími sentencemi.

Ferda se v něm dostává do Země splněných přání, ve které se mu splní, nač si vzpomene. Jakmile zjistí, že už neví, co si ještě přát, musí se z tajuplné země vrátit. Zjišťuje, že splní-li se člověku jeho přání příliš snadno a bez námahy, neváží si jich a jeho život se stává nudným a jednotvárným.

„Pod titulem Říkali mu Sefi je vyvedená palestinská pohádka ovlivněná klasicizujícími tendencemi. Charakterem se kniha blíží autorově lyrizující próze pro dospělé a jiskří osobitým humorem. Dobro zastupované malými a slabými se utkává s nadřazenou arogancí a motiv nicotného obhájce práva před všemocným hrubiánem odkazuje k starozákonnímu Davidu a Goliáši.“⁷³

Hrdinou příběhu je malý hliněný panáček, kterému začali říkat Sefi. Hrnčíř Kalifa jej uhnětl z hlíny a on k údivu všech ožil. Sefi byl chytrý a veselý a lidé si jej brzy oblíbili, jenže nerostl, byl pořád tak malinký, jak jej hrnčíř Kalifa uhnětl. Rozuměl však řeči zvířat a ptáků a toto umění mu pomohlo v nerovném boji s kouzly zlého vezíra, kterého svým důvtipem přemohl. Navíc se mu v závěru příběhu splnilo jeho tajné přání, stal se velkým a mohl obejmout půvabnou dívku Rubi.

Pohádka Říkali mu Sefi má půvab arabských pohádek. Pro Fischla písčícího často o prostředí Jeruzaléma a kladoucího příběhy do židovského koloritu není umístění této pohádky zvláštní, zakotvení příběhu nás zavádí do kulturně odlišného světa jen zdánlivé. Pro Fischla žijícího v Izraeli je arabský svět blízký a je podnětné jej sledovat ve srovnání s vyobrazenými arabsko-izraelskými konflikty v jeho prózách pro dospělé.

⁷³ Reissner, M.: *Devadesátiny velkého vypravěče*. Ladění 2002, roč. 7, č. 2, str. 12.

V mravně silném příběhu otevírá Viktor Fischl prostor velké fantazii. Fischlovy obrazy jsou úsměvné a komické. Ve vsi Kerund, v níž se část příběhu odehrává, se rodí telata se dvěma hlavami, velbloudi mají tři hrby, na jabloních rostou kedlubny a kozy začínají dojit, pouze když je někdo zatahá za uši místo za vemena.

Podstata příběhu však netkví v jeho komičnosti. Martin Reissner jej přirovnal k motivu Davida zápasícího s Goliášem, v příběhu ale lze najít i jiný biblický obraz. Starý hrnčíř Kalifa a jeho žena Zenab spolu žijí již řadu let, ale dosud neměli děti podobně jako ve Starém Zákoně Abrahám a Sára. Oba věřili v Boha, ačkoliv už překročili svůj čas, doufali v toho, který jim dal zaslíbení. „*Chtěli jsme mít synáčka a přáli jsme si ho tak horoucně, že jsme nakonec uprosili nebesa,*“⁷⁴ říká Zenab.

Náboženský podtext je tedy zjevný i ve Fischlových prózách pro děti, přesto ve svébytně pojaté próze s pohádkovou inspirací spíše než k Bibli inklinuje ke klasické pohádce. Motiv oživeného hliněného panáčka, zrození malého Sefiho, připomíná pohádku o Otesánkovi.

Závěr pohádkové prózy odhaluje Fischlovo tajemství vyrovnaného postoje k životu, plného harmonie a klidu, se smyslem pro hluboké rodinné vztahy: *“A jako pokaždé bylo to i tentokrát, jako by ji právě byl políbil poprvé. Ruku v ruce se vrátili do domu. A tak ne sice docela bez kouzel, ale bez zlých kouzelníků a bez kouzelného prstenu zůstali šťastní až do konce svých dní.”*⁷⁵

Postavy v pohádce Říkali mu Sefi se ale k svrchované harmonii musely postupně perně protrpět, jako je tomu často u Fischlových hrdinů, kteří procházejí těžkými životními zkouškami. Vzpomeňme na Daniela z Písně o lítosti, Viktora z Hodináře z uličky Zvěrokruhu nebo truhláře Josefa z Hovorů s jabloní.

⁷⁴ Fischl, V.: *Říkali mu Sefi*. Praha, Albatros 1998, str. 10.

⁷⁵ Fischl, V.: *Říkali mu Sefi*. Praha, Albatros 1998, str. 69.

Všechny Fischlovy pohádkové texty dohromady spojuje silný morální podtext. Eticky vyhraněné příběhy oslovují nejen děti, ale i dospělé. Za každým příběhem se ukrývají autorovy filozofické myšlenky vyznávající jeho bytostné krédo. Neznamená to však, že by to Fischlovy pohádkové příběhy činilo dětem nepřístupné, silná fantazijní obraznost, komické postavy, jejich vzhled i některé situace, snové vize prostupující realitou jsou pro děti více než přitažlivé.

ZÁVĚR

V diplomové práci Židovství a češství v díle Viktora Fischla jsem pohlížel na vybraná díla tohoto spisovatele s akcentem na problematiku židovství a češství. Práce se věnovala tvorbě člověka, jenž musel dvakrát emigrovat z rodné země, nikdy na ni však nezanevřel a až do své smrti v jejím jazyce psal. Zároveň jako syn židovských rodičů v prakticky celém svém díle reflektoval vlastní židovství.

V tematickém oddílu Básník Viktor Fischl jsem představil Fischlovu poezii vyznačující se niterností, cudností a prostotou. Z veršů vyvěrá Fischlova pokora a životní zbožnost.

První tři sbírky řeší osobní otázky básníkovy vlastního bytí a jeho židovství a češství v nich není tak výrazné. Ve sbírce Jaro (1933) se židovská tematika objevuje zcela okrajově. Do sbírky Kniha nocí (1936) proniká básníkovy češství v podobě básní dedikovaných Fischlovým českým básnickým vzorům a přátelům.

Hebrejské melodie (1936) vyjadřují Fischlovy pocity nicoty a marného hledání východiska. Řada básní má charakter modlitby a obzvlášť působivé jsou verše s biblickými reminiscencemi, ve kterých básníkovy nezakotvenost evokuje bloudění židovského národa. Fischl ale nepatří mezi autory, kteří by nad židovskou minulostí nařikali, naopak, jeho verše jsou pohroužením do sebe a vypovídají o židovství osobně zakotveném a niterně prožívaném.

Do tvorby mladého básníka citelně promluvila válka a značně proměnila jeho lyriku. Verše subjektivně laděné vystřídaly básně společensky angažované, ve kterých se snažil postihnout tíhu lidského údělu.

Evropské žalmy (1941) vypovídají o trpkých dojmech básníka z prvních let války, verše se nesou ve znamení očekávání válečné katastrofy. V básních panuje tklivá, melancholická atmosféra a často se v nich objevuje motiv domova.

Mrtvá ves (1943) reaguje na vyhlazení obce Lidice u Kladna nacisty, není jen bezvýchoďnou elegií vyvolanou tragickými pocity ze smrti blízkých, ale stala se zároveň oslavou její velikosti i člověka vůbec.

Lyrický zápisník (1946) vyjadřuje úděl štvance a uprchlíka toužebně hledajícího domov a přístřeší. Lze jej číst také jako zpověď emigranta, jako vyznání Fischlova pronásledovaného židovství. Dokumentární charakter mají záznamy z válečného Londýna v Anglických sonetech (1946).

Zjistil jsem, že Fischlovy sbírky napsané v emigraci jsou více konkrétní. Pro básně je charakteristický příliv nadosobního cítění. Fischla zajímají osudy lidí, kteří zůstali v Čechách. Fischlovo židovství je v nich niterné a motivy často hledá ve starozákonní látce.

Ve sborníku básní Krása šedin (1992) se nejzřetelněji snoubí Fischlovo češství a židovství. Básně mají i jiný rozměr, neboť je lze číst jako lamentaci nad tím, co v Čechách způsobil komunistický režim.

Do Sonetů z polí válečných proniká Fischlovo věčné téma, na kterém válečném poli padl Bůh. Fischl zde polemizuje s jednou ze základních pravd judaismu Elokim šomea tfila (Bůh slyší modlitbu.). Rozpor Boží existence a přítomnosti zla ve světě se později stává ústředním tématem hned několika Fischlových povídek a románů.

Pro Fischlovo prozaické dílo, kterému byl věnován oddíl Prozaik Viktor Fischl, je charakteristická migrace motivů a námětů. Příběhy krátkých povídek Fischlovi často slouží jako podklady pro pozdější románová zpracování, ve kterých jednotlivé epizody z povídek rozvíjí a propojuje s jinými.

Postavy v jeho prózách řeší metafyzické problémy, hledají odpovědi na zásadní otázky o podstatě života, přemýšlejí o možnosti lidského poznání a smyslu lidské existence. Fischl v prózách přemítá nad nevysvětlitelností přítomnosti zla ve světě a utrpením Židů za druhé světové války, objevují se v nich ale i výrazné motivy lásky k rodině, Praze a Jeruzalému.

Viktor Fischl unikl hrůzám koncentračního tábora, téma o šoa přesto prolíná celým jeho dílem. Holocaust pro něj sice znamenal rozchod s Bohem, ale hledat jej tváří v tvář holocaustu nepřestal. Je tomu tak nejen v Písni o lítosti, Kuropění, Dvorní šašcích ale i dílech situovaných do prostředí Jeruzaléma.

Pro Fischlova díla o holocaustu je charakteristické, že se dotýkají otázky víry v Boha, je v nich ukryto tázání po víře nedogmatické a lidské. Silná je především Fischlova myšlenka odpuštění tváří v tvář holocaustu. Téma utrpení Židů za druhé světové války obohatil rozjímáním nad sdělitelností jeho svědectví.

Viktor Fischl si zamiloval Jeruzalém. V povídkách zasazených do koloritu svatého města mu jde především o zachycení jeho zvláštní atmosféry, ve které se dotýká židovské mentality, židovských zvyků a obyčejů. V pozdějších jeruzalémských prózách se věnuje i soudobé otázce napětí mezi Židy a Palestinci. Působivé jsou scény, ve kterých Fischl ukazuje arabsko-izraelský konflikt v konkrétních životních situacích.

Miloval zemi, ve které se narodil, kraj, ze kterého pocházel. Praha a magické židovské město charakteristické pro román Pátá čtvrť, motiv krásy rodinných vztahů, domova a archetyp české vesnice, které nacházíme v prózách Hrací hodiny, Všichni moji strýčkové, Hovory s jabloní nebo Rodný dům, jsou silným výrazem Fischlova češství.

Ať už Fischlovy prózy tíhnou víc k židovství, nebo češství, do řady z nich ukryl své poselství. V Hovorech s jabloní je to Josefovo poznání, že láska by neměla sklouznout v pouhou smyslnou žádostivost. V Písni o lítosti Jakubův návrat k vlastní rodině, do vsi i do diaspory a například v příběhu Viktora z uličky Zvěrokruhu zjištění, že sebevraždou by zradil nejen sebe, ale i své vlastní okolí, za které nese zodpovědnost. Hluboké prožitky Fischlových postav tak utvářejí pomyslný celek nezkrotné touhy plně a opravdově žít.

Ve Fischlově díle se prolíná židovská tradice s křesťanskou. Vzpomeňme, jak Fischl mezi židovské postavy ve svém díle vmísil postavy katolického kněze a lékaře v Kuropění. V křesťanské tradici se odvíjí Fischlovo češství i zde zakořeněné, dříve natolik věrné duchovní tradici. Ústřední role patří Bohu, který tu není jen pro Žida a křesťana, ale pro každého člověka. Lidé se s ním snaží sblížit od pradávna a spojují si jej s tím, co prožívají. Židům je Bůh dokonce něčím tak nepopsatelně velkým, že jej ani neoslovují jménem.

Největším pokušením pro člověka ve Fischlově pojetí může být, že se začne chovat, jako by Bůh nebyl. Fischlovy postavy prožívají nejen hloubku Boží přítomnosti, ale objevuje se u nich zároveň pochybnost o Boží existenci, která je ostatně blízká každému z nás. Židé čekají na chvíli, až Boha uvidí tvář v tvář a touží po setkání s ním. Fischlovo celé dílo lze číst jako výpověď o cestě, která k poznání Boha vede. Podle ní bychom s Bohem měli hovořit o našich radostech, bolestech i vlastním hledání. Vyříkat si s Bohem všechno tvář v tvář jako mezi lidmi, neotáčet se k němu zády a být před ním pravdivý, stejně jako se o to snažili vypravěči Fischlových příběhů.

Poslední Fischlův vydaný román *Vy, soudci athénští* (2005) již v diplomové práci nefiguruje podobně jako několik dalších próz, které jsem do práce nezařadil. Fischl se v něm inspiroval učením a životem starověkého myslitele Sokrata. Román je koncipovaný jako Sokratova biografie, sledující filozofův život a vrcholící jeho obrannou řečí při soudu. Fischl si všímá obrazu člověka, který svým myšlením a etickými postoji převyšuje tehdejší politické poměry. I v tomto románu má své místo Fischlovo židovství. Projevuje se okrajově v postavě Abraháma, v judasimu otce všech konvertitů, který v próze Sokratovi otevře oči pro myšlenku jediného Boha, který je spravedlivý a milosrdný. Volbou nového prostředí i námětu ale Fischl ztvárnil již jiné téma, proto se o románu zmiňuji jen okrajově na tomto místě.

Objevili bychom i další díla, která by bylo možné do práce zařadit. Některé příběhy v Povídkách ze starého cylindru (1998) nesou židovské motivy, židovství v nich ale není ústředním tématem. Povídky totiž vypovídají především o Fischlově diplomatické kariéře podobně jako román Maškary v Benátkách (1997).

Próza Žlutý dům (2003) pohlíží na život v emigraci. Apokryfy a Figarova svatba (2004) čerpají inspiraci ze starozákonní látky. Obě díla by bylo po obsahové stránce obtížné zařadit do některého z tematických oddílů stejně jako Skorobajky (1999), ale i v nich by bylo například zajímavé sledovat Fischlem přetvořený příběh hada v ráji. Práce si ale nekladla za cíl zmapovat veškeré autorovo dílo, ale snažila se vypovědět o židovství a češtví ve Fischlově tvorbě.

Básnické sbírky a prózy, kterým byla věnovaná pozornost, nasvědčují tomu, že náhodu, o které autor sám hovořil a která jej potkala v podobě Čech a češtiny, dokázal prostřednictvím svého díla stejně jako své židovství proměnit v trvalou hodnotu.

LITERATURA

primární:

- Fischl, V.: *Dvorní šašci*. Praha, Art-servis 1990. ISBN 80-7116-001-6.
- Fischl, V.: *Hovory s jabloní*. Praha, Hynek 1999. ISBN 80-86202-48-8.
- Fischl, V.: *Hovory s Janem Masarykem*. Praha, Mladá fronta 1991.
ISBN 80-204-0222-5.
- Fischl, V.: *Hrací hodiny*. Brno, Atlantis 1996. ISBN 80-7108-119-1.
- Fischl, V.: *Jeruzalémské povídky. Kafka v Jeruzalému*. Praha, Garamond 2004.
ISBN 80-86379-71-X.
- Fischl, V.: *Krása šedin*. Praha, Mladá fronta 1992. ISBN 80-204-0340-X.
- Fischl, V.: *Kuropění*. Praha, Československý spisovatel 1991.
ISBN 80-202-0342-7.
- Fischl, V.: *Loučení s Jeruzalémem*. Praha, Melantrich 1997.
ISBN 80-7023-247-1.
- Fischl, V.: *Modrý kolotoč*. Praha, Olympia 2000. ISBN 80-7033-672-2.
- Fischl, V.: *Pátá čtvrť*. Praha, Ivo Železný 1991. ISBN 80-7116-028-8.
- Fischl, V.: *Povídky ze starého cylindru*. Praha, Melantrich 1998.
ISBN 80-7023-278-1.
- Fischl, V.: *Píseň o lítosti*. Toronto, Sixty-Eight Publishers 1982.
ISBN 0-88781-106-X
- Fischl, V.: *Rodný dům*. Praha, Hynek 2000. ISBN 80-86202-73-9.
- Fischl, V.: *Říkali mu Sefi*. Praha, Albatros 1998. ISBN 80-00-00612-X.
- Fischl, V.: *Setkání*. Praha, Martin 1994. ISBN 80-901744-6-9.
- Fischl, V.: *Strýček Bosko*. Brno, Atlantis 1993. ISBN 80-7108-081-0.
- Fischl, V.: *Ulice zvaná Mamila*. Praha, Garamond 2006. ISBN 80-86955-13-3.
- Fischl, V.: *Všichni moji strýčkové*. Praha, Ivo Železný 1995.
ISBN 80-7116-684-7.
- Fischl, V.: *Žalmy a melodie*. Praha, Torst 1996. ISBN 80-7215-012-X.
- Fischl, V.- Fischl, P.: *Hodinář z uličky zvěrokruhu*. Praha, Ivo Železný 1992.
ISBN 80-7116-017-2.
- Fischl, V.- Fischl, P.: *Troj povídka o dluzích*. Praha, Garamond 2002.
ISBN 80-86379-45-0.

sekundární - knižní studie:

Emingerová, E.: *Dva životy*. Praha, G plus G 2002. ISBN 80-86103-53-6.

Gallo, R. a kol.: *GEN. 100 Čechů dneška*. Praha, Fischer 1995.
ISBN 80-85919-01-X.

Holeková, N.: *Hledání identity v současné českožidovské próze*. Praha, Pedf UK 2002.

Kad'ůrková, M.: *Setkání s Viktorem Fischlem*. Praha, Mladá fronta 2002.
ISBN 80-204-0946-7.

Kučerová, B.: *Prostor Jeruzaléma v díle Viktora Fischla*. Praha, Pedf UK 2002.

Tomášek, M.: *Spisovatel Viktor Fischl*. Ostrava, Scholaforum 1996.
ISBN 80-86058-21-2.

sekundární - novinové a časopisecké články:

Beneš, K. J.: *První rok stálé románové soutěže*. In: Růst 1948, č. 5-6, str. 55.

Bílek, P. A.: *Rozměry života v městě zaslíbeném*. In: Tvar 1992, roč. 3, č. 11, str. 3.

Černý, V.: *Česká beletrie emigrační*. In: Kritický měsíčník 1947, roč. 8, č. 1-2, str. 12.

Daníček, J.: *Rozloučení v Jeruzalémě*. In: Roš chodeš 2006, roč. 68, č. 7, str. 8-9.

Dokoupil, B.: *Kdo to tam nahoře hraje*. In: Tvar 1992, roč. 3, č. 3, str. 14.

Eisner, P.: *Nový židovský básník*. In: Židovské zprávy 1934, roč. 17, č. 8, str. 2.

Janáček, P.: *Pokorné vzpoury*. In: Lidové noviny 1990, roč. 3, č. 177, str. 5.

Jedličková, A.: *Viktor Fischl. Kuropění*. In: Kolektiv autorů: Český parnas. Praha, Galaxie 1993, str. 108.

Lopatka, J.: *Prozaik Viktor Fischl*. In: Židovská ročenka 1992-1993, str. 205-210.

Novák, B.: *Dvě lyrické sbírky*. In: Čin 1932-1933, č. 36, str. 859-860.

Petříček, M.: *Stejně otázky včera i dnes*. Tvar 1992, roč. 3, č. 36, str. 11.

Pistorius, V.: *O naději toho nelze nikdy napsat dost*. In: Lidové noviny 1990, roč. 3, č. 20, str. 4.

Píša, A. M.: *Zblízka a zdaleka*. In: Kytice 1947, str. 83.

Píša, V.: *Bez bolesti i bolestíinství*. In: Nové knihy 1990, roč. 30, č. 25, str. 2.

- Reissner, M.: *Devadesátiny velkého vypravěče*. Ladění 2002, roč. 7, č. 2, str. 12.
- Řehák, R.: *Chudák Sókratés v mé knize stále říká: Nevím, nevím, nevím*. In: Zpravodaj Společnosti křesťanů a Židů 2006, č. 55, str. 10-12.
- Souček, K.: *Anděly můžeme potkat i na zemi*. In: Plzeňský deník 1993, roč. 3, č. 266, str. 6.
- Sternkúkerová, E.: *Hradec a Jeruzalém Viktora Fischla*. In: Nové knihy 1990, roč. 30, č. 30, str. 2-3.
- Svadbová, B.: *Magický svět strýčka Boska*. In: Tvar 1994, roč. 5, č. 3, str. 20.
- Šimsa, J.: *Utajený básník Viktor Fischl*. In: Křesťanská revue 2006, roč. 73, č. 3, str. 45-46.
- Špirit, M.: *Dvojdomy básník Viktor Fischl*. In: Žalmy a melodie. Praha, Torst 1996, str. 220-225.
- Špirit, M.: *Se světem v náruči*. In: Literární noviny 1991, roč. 2, č. 22, str. 4.
- Uhlířová, M.: *Fischlovo věčné téma*. In: Rovnost, roč. 2, č. 189, str. 5.
- Vymětal, M.: *Vy, soudci athénští*. In: Zpravodaj Společnosti křesťanů a Židů 2006, č. 55, str. 36-37.

Ustřední knih.Pedf UK

2592072617